

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Nová sociální hnutí, občanská společnost a politizace
každodennosti**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Vavřík Michal

Vypracoval:
Bc. Marek Liška

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Nová sociální hnutí, občanská společnost a politizace každodennosti“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové (bakalářské) práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové (bakalářské) práce jsou totožné.

V Dobšicích dne 20. března 2010

.....
Bc. Marek Liška

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Michalu Vavříkovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Janě Liškové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Bc. Marek Liška

OBSAH

Úvod	3
I. Teoretická část	
1. Definice sociálního hnutí	5
1.2 Charakter nových sociálních hnutí	7
1.2.1 Teorie nových sociálních hnutí vs. stará sociální hnutí	7
1.2.2 Nová sociální hnutí jako místa vzdělávání a učení	10
1.2.3 Nová sociální hnutí jako místa tvorby identit	11
1.2.4 Jak nová jsou „nová sociální hnutí“?	13
1.2.5 Vztah mezi sociální pedagogikou a sociálním hnutím	15
2. Občanská společnost	18
2.1 Definiční mnohotvárnost pojmu „občanská společnost“	18
2.2 Vztah mezi sociální pedagogikou a občanskou společností	24
2.3 Občanská společnost v EU	24
2.3.1 Aktivity institucí EU při utváření občanské společnosti	25
2.4 Občanská společnost na počátku devadesátých let v ČR	26
2.5 Nestátní neziskové organizace	27
2.5.1 Typy neziskových organizací	30
2.5.2 Stručná historie vývoje neziskového sektoru v ČR	31

3.	Současné sociálně politické ideologie a kultura protestu	32
3.1	Antiglobalizační hnutí jako reprezentace kultury protestu	32
3.2	Environmentální hnutí	33
II.	Empirická část	
4.	Realizace případové studie „Hnutí Duha“	44
4.1	Závěrečné shrnutí výsledků studie	57
	Závěr	62
	Resumé	66
	Anotace	67
	Seznam literatury a informační zdroje	68

Úvod

Všeobecný pojem „nová sociální hnutí“ není chápán jednotně. Používá se sice celkem všeobecně, ale interpretace „novosti“ nových hnutí se však často liší. Protože zatímco tzv. „stará hnutí“ byla kolektivistická, nová hnutí se orientují na jednotlivce. Stará hnutí pracovala s určitou „univerzální“ ideologií, nová chtějí změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců. Stará věřila v projekt moderny, nová ho zpochybňují.

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou, která se prolíná celým spektrem několika sociálně vědních disciplín a to od sociální teorie a politické filozofie přes politickou sociologii až k realizaci případové studie některého určitého, nového sociálního hnutí. V první části své diplomové práce popíše především definiční mnohotvárnost nových sociálních hnutí, jejich charakter, odlišnost i podobnost s tzv. „starými hnutími,“ tj. s historickými dělnickými hnutími, či odbory, kde pojítkem byly především podobné nástroje na sdružování jedinců s určitými příbuznými zájmy. Dále chci vymežit vztah mezi sociální pedagogikou a sociálními hnutími a možnosti, jak nová sociální hnutí mohou působit jako místa vzdělávání a učení.

Další část diplomové práce pak bude zaměřena na problematiku občanské společnosti, která se podle nejužívanějších pozitivních definic dá chápat jako společnost občanů, obyvatel určitého státu, kteří si vymezili určitá pravidla vzájemného soužití a fakticky se podle nich řídí (institut základních lidských práv, svobodný trh, zastupitelská demokracie založená na soutěži politických stran, atp.). Taktéž se jí dá obecně rozumět jako aktivní angažovanost občanů ve „věcech obecných.“ Aktivním angažováním občana máme na mysli jeho členství v politických stranách, využívání voličského práva, stejně tak jako jeho participaci v husté síti sdružení a spolků, které jsou činné všude tam, kam svojí mocí nedosáhne stát. Dále bude v této části práce vymezen vztah občanské společnosti k sociální pedagogice i k EU. Stejně jako zde bude nastíněna otázka působnosti občanské společnosti v devadesátých letech v ČR, či rozdělení nestátních neziskových organizací a jejich sítí.

Cílem diplomové práce je snaha zaměřit se na problematiku porozumění a analýzy tematického konceptu nových sociálních hnutí a jejich odlišnost od starých sociálních hnutí a identifikaci jejich dominantních hodnot.

Cílem empirické části - průzkumu je realizace případové studie určitého, nového sociálního hnutí v případě této práce je to ekologické „Hnutí Duha“ a zjistit, nakolik toto sociální hnutí odpovídá znakům nových sociálních hnutí a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí.“

Při volbě metod výzkumu a sběru empirických dat jsem se rozhodl pro využití případové studie, která v této práci bude usilovat o celistvé a současně podrobné zpracování a pochopení příkladů vymezeného sociálního jevu a snahu naplnit teoretické požadavky na výzkum určitého nového sociálního hnutí. Pro takové studie se někdy používá označení sociografie. Popisují se a analyzují vzorce hlavních aspektů života komunity (politické aspekty, práce, volný čas, rodinný život atd.) a provádí se jejich srovnání.

Při sběru dat byly aplikovány metody z oblasti kvalitativních procedur, tzn. zúčastněné pozorování, hloubkový rozhovor a různé zdroje informací, jako např. letáky a informační zdroje hnutí, včetně webových stránek hnutí.

Stávající výzkum byl uskutečněn u dobrovolného neziskového sdružení občanů „Hnutí Duha – Přátele Země Česká republika“ (dále jen Hnutí Duha) v Brně. Hlavní částí empirického výzkumu pak budou volné odpovědi na otázky a to: *Co je nového na Vašem „novém“ sociálním hnutí oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím?, Jaká je Vaše ideová a hodnotová výbava, V čem je jiná Vaše organizační struktura a forma oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím? a.j.*

Tato diplomová práce by mohla sloužit k několika účelům. Za prvé by to mohl být podpůrný materiál pro získání základního a pokud možno srozumitelného přehledu, či struktury o nových sociálních hnutích pro veřejnost. Může sloužit také jako materiál k pochopení fungování organizační struktury uvnitř hnutí různým bezpečnostním složkám, které některé tyto hnutí považují za extrémní a případně tuto „nálepku“ odstranit jako neopodstatněnou.

I. Teoretická část práce

1. Definice sociálního hnutí

Co je sociální hnutí? Fenomén sociálních hnutí se dostává znovu a v nových souvislostech do centra pozornosti v 60. a 70. letech 20. století. Byla to právě hnutí 60. let, jako např. studentské hnutí, hnutí za občanská práva, proti válce ve Vietnamu v USA a dále 70. a počátku 80. let 20. století jako hnutí ekologická, feministická, či mírové hnutí, která obrátila pozornost k tomuto svému fenoménu.¹ Studentské bouře této doby, tzn. 2. poloviny 60. let v USA i v Evropě nabouraly dosavadní koncepcí kolektivního chování, které na sociální hnutí nahlížely jako veskrze patologický jev na okraji společnosti, v němž nalézají vyjádření své nespokojenosti nejrůznější „individua,“ kterým schází zakotvení v jiných primárních či sekundárních sociálních vazbách. Podobná interpretace studentských aktivit však nebyla udržitelná. Žádná ze sociologických koncepcí tehdejší doby tedy nenalezala pro soudobé události přijatelné vysvětlení. Čím dál více pozornosti k sobě poutala především hnutí environmentální. Všechny tyto aktivity spojovalo, že byly něčím, co společnost dosud nepoznala. Sociologie tak stála před nutností hledat pro rozšiřující se aktivity podobného typu objasnění.

První reakcí sociologů se stalo stále častější používání termínu „sociální hnutí.“ Termín pronikal do mnoha sociologických prací, dlouho však nebylo jasné, co vlastně obsahuje. Úkolu ozřejmit, co se vlastně pod pojmem „sociální hnutí“ ukrývá, se ujal v 90. letech italský sociolog Mario Diani, který se pokusil o „novou syntézu“ dosavadních pojetí, kdy hledal jejich styčné body, na jejichž základě by bylo možné pojem vymezit. Dochází k definici, shrnující tři základní určující dimenze: „Sociální hnutí je síť neformálních interakcí mezi pluralitou individuů, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity.“²

Samotné definice sociálních hnutí se různí a to nejen v rámci různých teoretických přístupů, ale i mezi jednotlivými autory reprezentujícími stejný přístup. Všechny však spojuje snaha postihnout kolektivní, ne nutně politický charakter hnutí a odlišit jej od podobných

¹ CÍSAŘ, Ondřej. *Základy politologie* (distanční studijní opora), Brno: 2005, Masarykova univerzita v Brně - Ekonomicko správní fakulta.

² ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 29.

aktérů hájících zájmy skupiny lidí, jež si sami definují a díky nimž se pokoušejí vstupovat do politických procesů. Těchto pokusů o vymezení sociálních hnutí je dnes velké množství a málokteré z nich postihuje všechny charakteristické rysy sociálních hnutí. Pokus o syntetizování několika definic do jedné provedl již výše zmíněný M. Diani, který vymezil dimenze hnutí podle teoretických přístupů ke zkoumání sociálních hnutí.

Další definici sociálního hnutí uvádí Velký sociologický slovník, který sociální hnutí popisuje následovně jako: „Veřejné uplatňování kolektivních sociálních požadavků, vůči mocenským strukturám, jež má různé zaměření, formu, intenzitu, druh působení, dobu trvání i důsledky.“³

Poněkud konkrétnější charakteristika hovoří o organizovaném úsilí významného počtu lidí, kteří se snaží změnit, nebo naopak zachovat nějaký podstatný rys společnosti.⁴

Pro vymezení sociálních hnutí však postačí i stručná definice, která hnutí popisuje jako „*veřejnou zájmovou skupinu*.“⁵

Proto je vymezení termínu „sociální hnutí“ předmětem neustávajících diskusí. Problémy při pokusech o jeho definici, ale i různorodost teorií, příhodně naznačují, s jak obtížně uchopitelným jevem se vědci při výzkumu potýkají. Podle Františka Znebejánka tak vzniká množství různých definic nebo naopak prací, kde definice chybí. „Termín sociální hnutí tak označuje jakoby neustále se proměňující, téměř neuchopitelný útvar, jehož vlastnosti jsou často ponechány spíše na obrazotvornosti čtenáře než na jasnosti výkladu.“⁶

³ Velký sociologický slovník. 1. vydání, Praha: 1996, Karolinum, 749 s. ISBN 80-7184-310-52, s. 373.

⁴ KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých: aktivní občanství jako cíl pro celoživotní učení*, 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3, s. 57.

⁵ ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 29.

⁶ ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 29.

1.2 Charakter nových sociálních hnutí

1.2.1 Teorie nových sociálních hnutí vs. stará sociální hnutí

Většina autorů se dnes shoduje v tom, že mezi nejvýraznější nová sociální hnutí patří hnutí environmentální, feministická, etnická a studentská.⁷ Všeobecný pojem nová sociální hnutí není chápán jednotně. Používá se sice celkem všeobecně, ale interpretace „novosti“ nových hnutí se však často liší. Protože zatímco stará hnutí byla kolektivistická, nová hnutí se orientují na jednotlivce. Stará hnutí pracovala s určitou „univerzální ideologií“, nová chtějí změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců. Stará věřila v projekt moderny, nová ho zpochybňují. Všeobecně jsou však přijímány dva body. Nová sociální hnutí pomohla rozšířit pojem „politické.“ Dříve politika ve své interpretaci představovala zvláštní uzavřený subsystém, v současnosti se oblast politického rozšiřuje. Předmětem diskusí se stávají věci dříve brané jako předem určené tradicí nebo přírodou. Sociální hnutí se také dále do značné míry oprostila od nálepky něčeho nebezpečného. Hnutí se odlišují nejenom od politických stran (nesou rýsy organizace), ale i od pouhých protestních událostí (obsahují sítě trvalejších sociálních vztahů) a sekt – nejsou uzavřená a vysoce formalizovaná.⁸

Sociální hnutí lze rozdělit nejenom na škále: stará – nová. Mohou být rozdělena i podle příčin vzniku. Anthony Giddens⁹ rozlišuje čtyři základní institucionální dimenze modernity: kapitalismus, industrialismus, administrativní dohled a kontrola prostředků násilí. Kapitalismem označuje systém produkce zboží a systém trhu. Kapitalistický způsob ekonomické produkce zásadně ovlivňuje podobu sociálních vztahů. Pod industrialismem rozumí masové použití strojové výroby, které začíná průmyslovou revolucí a které vytváří umělé životní prostředí. Dohled se v moderních společnostech realizuje prostřednictvím rozvoje byrokracie, jež skrze práci s informacemi řídí složité systémy. Kontrola prostředků násilí se vztahuje k rozvoji vojenské techniky, jejíž vlastnictví a použití jsou výsadou národního státu. Modernita je poznamenána rozlučnými závažnými poruchami. Její budoucí vývoj je vždy otevřený, tzn., že ho nelze předem odhadnout. Vliv na něj mají i sociální hnutí,

⁷ např. SCOTT 1990, WEIR 1993, DALTON-BUECHLER-BÜRKLIN 1990 dle ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 38-40.

⁸ KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých*. 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3. S. 59-60, dle ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 35.

⁹ GIDDENS, Anthony, *Důsledky modernity*. Praha: 1998, nakl. Slon, 200 s. ISBN 80-86429-15-6, 2. kapitola.

jež reagují na hrozby spojené s neúspěšnou realizací projektu moderny a pomáhají moderní společnosti rozumět sobě samé.

Ke kapitalismu jako první dimenzi modernity patří dělnická hnutí. V raných etapách kapitalismu měla pochopitelně důležitější úlohu, než je tomu dnes. Ekologická hnutí reagují na environmentální hrozby. Hnutí za svobodu projevu a demokratická hnutí se vymezují vůči administrativní moci a společně s dělnickým hnutím patří mezi stará sociální hnutí. Mírová hnutí chtějí kontrolovat prostředky násilí. Všemi čtyřmi rozměry procházejí hnutí feministická. V procesu globalizace se čtyři dimenze modernity univerzalizují - přestávají být výsadou západních společností. Všude tam, kde působí, se radikalizují, tzn., že se jejich fungování prohlubuje, a to na úkor tradičního způsobu života. Všeobecně narůstá potřeba seberealizace jednotlivců. A právě osu lokální - globální a zvýšené nároky na individualizaci je třeba brát v potaz při úvahách o budoucnosti moderních společností a sociálních hnutí.¹⁰

Nejvýznamnější znaky nových sociálních hnutí nacházejí Dalton-Buechler-Bürklin v jejich ideologii, sociální bázi, motivaci k participaci, organizačních strukturách a politickém stylu. Ideologie nových sociálních hnutí je výpadem proti orientaci na bohatství a na materiální blahobyt, prosazující se v západních industriálních demokraciích a zároveň zdůrazněním významu kultury a kvality života. V názoru na složení sociální báze nových sociálních hnutí došlo ke konci 80. let k určitému posunu. Přibližně do poloviny 80. let se udržovalo přesvědčení, že lidé angažovaní v těchto hnutích jsou především příslušníky nové střední třídy.¹¹ Od druhé poloviny 80. let však stále více převládá názor, že sociální báze nových sociálních hnutí je mnohvrstevná a třídně nespecifická. Tento názor se také více shoduje se skutečností, že příznivci nových sociálních hnutí nevyjadřují pouze omezené zájmy určité společenské vrstvy nebo třídy, ale reagují obvykle i na problémy, které se týkají všech společenských vrstev bez rozdílu.¹²

V motivaci k účasti na aktivitách nových sociálních hnutí převažuje orientace na cíle vyjadřující kolektivní potřeby. Velmi často je však cílem účastníků hnutí pouze manifestovat svůj postoj ke společně vnímanému problému expresivními formami jednání. Organizační struktury nových sociálních hnutí jsou založeny na volných, slabě hierarchizovaných

¹⁰ GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*, Praha: 1998, nakl. Slon, 200 s. ISBN 80-86429-15-6, 5. kapitola.

¹¹ ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, dle HABERMAS (1981), OFFE (1985), MÜLLER-ROMMEL (1985), s. 38.

¹² ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, dle DALTON-BUECHLER-BÜRKLIN (1990), s. 38.

formálních vztazích respektujících principy decentralizace, otevřenosti a demokracie. Politický styl nových sociálních hnutí je formován skutečností, že tato hnutí záměrně zůstávají mimo rámec politiky. To jim umožňuje neuchylovat se ke kompromisům a používat netradiční a neinstitucionalizované formy jednání. Mezi nejvýznamnější z těchto forem patří např. protesty a expresivní (výrazné, působivé) akce, kterými hnutí mobilizují veřejné mínění. Z těchto důvodů kladou značný důraz na pokrytí svých akcí masmédií.¹³

Literární prameny týkající se nových sociálních hnutí jsou dnes již nesmírně bohaté a obsahují přespříliš různých přístupů, koncepcí a pohledů, než aby na jejich základě mohla být zrekonstruována škola nových sociálních hnutí, jako teorie ve smyslu souboru předpokladů. Úvahy o tom, co se někdy označuje pojmem „nová sociální hnutí,“ jsou natolik rozmanité, že by bylo vhodnější mluvit spíše o teoriích, než o teorii nových sociálních hnutí.¹⁴ Přes tuto skutečnost se Buechler (dle Znebežánek) pokusil identifikovat několik témat naznačujících základní prvky a principy velmi obecného přístupu k analýze těchto hnutí, pro který se již vžilo označení „teorie nových sociálních hnutí.“ Jsou jimi:

1. Symbolické jednání v prostoru občanské společnosti, které je opakem instrumentálního jednání státu a politické sféry (např. Cohen 1985, Melucci 1989 dle Znebežánek, 1997).
2. Orientace jednání aktérů hnutí na dosažení autonomie a sebeurčení v protikladu k jednání orientovanému na získání vlivu a moci (např. Habermas 1987, Rucht 1988 dle Znebežánek, 1997).
3. Dominance postmateriálních hodnot v jednání hnutí nad hodnotami prisuzovanými materiálním zdrojům (např. Dalton-Buechler-Bürklin 1990 dle Znebežánek, 1997).
4. Sociální konstruování kolektivních identit a identifikace skupinových zájmů snižující význam role objektivní struktury při jejich vzniku (např. Melucci 1989 dle Znebežánek, 1997).
5. Sociálně konstruovaná nespokojenost a ideologie nededukovatelná ze strukturálního postavení aktérů (např. Klandermans 1992 dle Znebežánek, 1997).

¹³ DALTON-BUECHLER-BÜRKLIN (1990), dle ZNEBEŽÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 39.

¹⁴ BUECHLER (1990), dle ZNEBEŽÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, 40.

6. Široké spektrum latentních a dočasných neformálních sítí tvořících hnutí, odsunující formální organizace hnutí do role sekundárního faktoru (např. Melucci 1989 dle Znebežánek, 1997).¹⁵

Nová sociální hnutí začala být významnými aktéry především v 60. a 70. letech 20. století. Se starými sociálními hnutími je pojí především podobné nástroje na sdružování jedinců s určitými příbuznými zájmy, ovšem v tom, v čem se od starých sociálních hnutí odklánějí je oddělení jejich prostoru od prostoru vládní moci, čímž zde již nedochází na napojení na vládní aparáty, jak tomu u sociálních hnutí bylo doposud. Představitelé sociálních hnutí ve svých snahách došli nejdál tím, že již neadresují své požadavky pouze státním zřízením, nejde jim o revoluční svržení formy vlády, ale o postupnou eskalaci myšlenek soudržnosti uvnitř společnosti akceptující kapitalistické ekonomické principy. Nová sociální hnutí se navíc zaměřují na určité postmateriální hodnoty, zastávají nové formy organizace jednání, kdy se přiklánějí spíše k decentralizaci, a ve vztahu ke státním zřízením jde sociálním hnutím především o vytvoření prostoru, který je zcela autonomní vůči státnímu aparátu a nabízí tak možnosti pro rozvoj alternativních společenských forem. Sociální hnutí však v tomto vývoji došla mnohem dál, když nahradila nositele revolučních snah (původně dělníky, rolníky, černošskou populaci apod.) novou společenskou vrstvou politicky akceschopné veřejnosti, která se však odmítá oficiálními cestami podílet na vládě jakýmkoli způsobem.

1.2.2 Nová sociální hnutí jako místa vzdělávání a učení

Nakolik je současná společnost odlišná od společnosti vrcholné moderny, to je otázka, z níž vycházejí diskuse o podobě dnešních sociálních hnutí. O starých podobách hnutí se má za to, že stavěla na osvícenství a disponovala komplexní představou o žádoucím společenském uspořádání. Byla vnitřně optimistická, když věřila v pokrok, vědu, techniku a pozitivní efekty demokratizovaného vzdělání.

Na rozdíl od nich jsou nová hnutí představována buďto jako snaha o revizi moderny, anebo jako pokus o realizaci modernistických představ, které se v praxi nedaří naplnit. Svou

¹⁵ ZNEBEŽÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 40.

aktivitu zaměřují o poznání úžeji, většinou se profilují na jediném tématu, byť různě souvisejícím s mnoha dalšími. Více než ekonomickými otázkami se nová sociální hnutí zabývají tématy kultury a vztahu společnosti a přírody. Soustřeďují se na kvalitu života a místo o distribuci materiálních statků se starají o možnost seberealizace. Mají zájem uspět ve veřejných debatách, ovlivnit veřejné mínění skrze výzvy na svědomí většinové společnosti. Obhajují právo na alternativní způsoby života a jejich členové raději proti růstu konzumu preferují dostatek volného času, kvalitu sociálních vztahů, či hledání smyslu existence apod. Chtějí dále demokratizovat demokratické společnosti, které ignorují některé závažné problémy a přezírají menšiny. Rovný přístup podle nich nevyžaduje potlačování nebo ignorování specifických skupin, ale jejich uznání. Znevýhodněné skupiny jsou pak definovány skrze svoji etnicitu, genderovou příslušnost, zdravotní handicap, sexuální orientaci a také skrze své nevyhovující životní podmínky. Nová hnutí mohou vznikat i na základě pouhého vědomí nějakého problému, který není přímo viditelný. Především tzv. Nová střední třída, ale obecněji hlavně lidé mladší, mobilnější a především vzdělanější pociťují naléhavost moderních rizik. To je mobilizuje k veřejné angažovanosti.

Můžeme tedy říci, že nová sociální hnutí fungují převážně na individualistickém základě. Obracují se k veřejnosti s představou, že změnou individuálních postojů, jež se odrážejí v jednání, je možné přispívat ke změně světa (např. skrze ekologicky udržitelný životní styl). Hojně při tom využívají média. Jednotlivci v hnutích nevystupují na základě vědomí příslušnosti k sociální třídě. Jejich zájem o členství může být pouze krátkodobý. Hnutí mívají nestálou podobu, často stejně rychle vznikají, jako zanikají. Neexistuje v nich pevná hierarchie, jsou neformální a otevřená. Za jejich základ je považována sdílená identita. Málo systematické je i vzdělávání v jejich rámci a jeho neformální podoby převládají nad systematickým.¹⁶

1.2.3 Nová sociální hnutí jako místa tvorby identit

Sociální hnutí bývá chápáno jako systematická kolektivní snaha o (z hlediska hnutí) žádoucí sociální změnu nebo snaha zabránit nežádoucí změně a současně prosadit vlastní představu řešení. Povaha sociální změny i podoba sociálních hnutí a jejich cílů se v čase

¹⁶ KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých*, 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3, s. 66-67.

proměňuje. Politika i sociologie politiky tzv. první moderny¹⁷ stály především na konfliktech velkých celků, zejména sociálních tříd, resp. na zkoumání těchto konfliktů, které se týkaly sporu o distribuci ekonomických zdrojů. Během několika posledních desetiletí se diskutuje o novém rozdělení politických problémů a jejich aktérů. Vedle zmiňovaných socioekonomických nerovností se rostoucí pozornosti dostává dvěma základním tématům. Jsou jimi vztah společnosti a přírody a problémy spjaté s kulturou (především postavení znevýhodněných skupin a menšin). Významnými nositeli těchto témat se od 70. let 20. století stala tzv. nová sociální hnutí.

Jedním z důležitých zdrojů zájmu sociálních hnutí i sociologie o téma identity je bezpochyby proces individualizace moderních společností. Individualizace se prohlubuje se zánikem znaků tradiční společnosti a rozkladem institucí první modernity. Přináší dosud nepoznaný stupeň svobody a zároveň i odpovědnosti jednotlivců za průběh vlastního života. „Například filosofické otázky existencialismu se stávají součástí všedního dne“, tvrdí Beck.¹⁸ Za důležité zdroje identity jsou mimo sociální třídu považovány hlavně národnost, etnicita, gender, věk, sexuální orientace a zdravotní handicap. Jedná se o faktory, které nás s některými lidmi spojují a od jiných odlišují. To, jak jim rozumíme, je výsledkem procesu učení. Sociální hnutí mohou být považována za aktéry, kteří nastolují témata identity jako témata politická. Současně jsou místy, kde se skrze kolektivní jednání mění i nově vytvářejí identity členů hnutí.

První otázka zní, nakolik je tvorba identity a zápas o ni v sociálním hnutí záležitostí poslední doby a nakolik je míra pozornosti věnované danému tématu odvislá od změny pohledu sociologie na toto téma (důraz na přístupy odlišné od teorií kolektivního jednání a mobilizace zdrojů). Např. Eyerman a Jamison¹⁹ tvrdí, že všechna (tedy i tzv. stará, zejména dělnická) sociální hnutí měla a mají svou poznávací praxi. Jsou kulturními fenomény postavenými na určitém vědění, uspořádanými jako představy o světě a představy určité strategie, s jejíž pomocí lze řešit identifikované problémy. Každé hnutí má své ideje a je možné je chápat jako pokus vytvořit nové kolektivní identity jeho členů. Současná sociální hnutí se pak vyrovnávají s novými identitami, které vystupují s pokračujícím procesem modernizace jako problém, a které se někdy ocitají ve vzájemných konfliktech.

¹⁷ BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: K teorii reflexivní modernizace*. Praha: 2007, Sociologické nakladatelství, s. 205.

¹⁸ BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: K teorii reflexivní modernizace*. Praha: 2007, Sociologické nakladatelství, s. 205.

¹⁹ EYERMAN, R., JAMISON, A., 1991. *Social Movements. A Cognitive Approach*. The Pennsylvania State University, In: <http://www.socioweb.cz/>.

Obdobně neexistuje hranice mezi „emancipační politikou“ typickou pro stará sociální hnutí a „politikou pro život,“ jež je typická pro nová sociální hnutí; oba typy politiky spojuje myšlenka emancipace. Proto zrychlující se tempo sociální změny přináší nebývalé množství podnětů (informací, zkušeností).

Můžeme tedy říci, že téma identity není výsadou nových sociálních hnutí. Současné ale platí, že aktuální sociální změna (k jejímuž vysvětlení lze využít starší úvahy o postmoderní společnosti a hlavně aktuální teorie globalizace) má za následek problematizaci identity. Identity se stávají dočasnými, proměnlivými a pestrými. Hovoří se i o jejich mnohosti; jednotlivec je nositelem několika identit, ať už s ohledem na své volby (životní styl) či skutečnost, že je příslušníkem různých politických pospolitostí (to je způsobeno např. procesem evropeizace).

Nová sociální hnutí jsou proto dnes málo politická a orientují se na soukromé problémy. Jejich nástup je provázán s trendy současného způsobu života. Nemají ambici měnit společnost, ale pouze od ní chtějí pro své členy získat určité výhody.

1.2.4 Jak nová jsou „nová sociální hnutí“?

V šedesátých letech 20. století se přes Evropu přehnala vlna studentsko-dělnických protestů, která do značné míry podkopala tehdejší sociálně vědecké teorie zabývající se kolektivním chováním. V Evropě, kde do té doby dominovala marxistická teorie sociálních hnutí, tak její teoretikové „*nebyli schopni poskytnout přesvědčivé vysvětlení, proč se hlavní silou protestů stali studenti a proč jejich požadavky směřovaly spíše k otázkám kvality života než k redistribuci bohatství ve společnosti.*“²⁰ V této atmosféře se začíná rodit koncept nových sociálních hnutí a postupně proniká do povědomí mnoha společenských vědců, kteří se snaží popsat a interpretovat kolektivní jednání aktérů tohoto studentsko-dělnického hnutí. Řada z nich přichází s myšlenkou radikální rozdílnosti tohoto hnutí od jakéhokoliv kolektivního jednání v historii, především hnutí dělnického. Někteří (post)marxisté pak vysvětlovali vznik nových sociálních hnutí jako alternativu k teoretické neschopnosti marxismu vypořádat se s touto studentskou revoltou. Teorii nových sociálních hnutí tak můžeme vnímat jako víceméně logickou reakci na společenskou situaci konce 60. let. Charakteristické rozdíly

²⁰ PICARDO, N., A. “New Social Movements: A Critical Review”. *Annual Review of Sociology*. 1997, s. 412, In: <http://www.socioweb.cz/>.

v kolektivním jednání aktérů těchto hnutí byly většinou autorů vnímány jako důkaz potřeby přijmout tento nový model a snažili se tyto charakteristické rozdíly popsat a vysvětlit.

Například Neveu²¹ shrnuje tyto charakteristické diference mezi „novými“ a „starými“ sociálními hnutími do čtyř bodů. Prvním z nich je změna ve formách organizace a jednání, které je charakteristické důrazem na decentralizaci a autonomii, oproti centralizovaným hierarchickým stranám a všudypřítomné byrokracii. Druhým je změna v hodnotách a cílech směrem ke každodenní realitě, v níž se realizuje mocenská kontrola. Třetím znakem je pak snaha o vytváření autonomních a alternativních prostorů nezávislých na státním aparátu a tržních mechanismech. Namísto vstupu a ovládnutí politického prostoru se tak nová sociální hnutí soustředí na vydobytí autonomie a legitimizaci kulturní rozdílnosti. Z tohoto úhlu pohledu na sociální hnutí tak došlo k přesunu od politiky zájmů k politice identit.²²

Jedním z dalších autorů, který se pokusil rozlišit charakteristické rozdíly mezi starými a novými sociálními hnutími, je A. Scott.²³ Výsledky tohoto rozlišení jsou shrnuty v tabulce a představují ideálně - typický konstrukt, umožňující odlišit charakteristické rysy těchto hnutí.

	dělnické hnutí	nová sociální hnutí
Umístění	sféra institucionalizované politiky	občanská společnost
Cíle	politická integrace/ekonomická integrace	změny v hodnotách a životním stylu
Organizace	formální/hierarchická	sít'/nehierarchizování příznivci
způsob jednání	politická mobilizace	přímá akce/kulturní inovace

²¹ BARŠA, Pavel. - ČÍSAŘ, Ondřej. *Levice v postrevoluční době : občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*, 1. vydání, Brno: 2004, Centrum pro studium demokracie a kultury, 210 s. ISBN 8073250330.

²² MARADA, Radim, *Kultura protestu a politizace každodennosti*. 1. vydání, Brno: 2003, Centrum pro studium demokracie a kultury. 217 s. ISBN 80-7325-027-6.

²³ ZNEBEJÁNEK, František, *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1, s. 39, In: SCOTT, A. *Ideology and New Social Movements*. London: 1990.

Můžeme si povšimnout, že model nových sociálních hnutí je tak přímo spojen s odrazem „starého“ dělnického hnutí a novost tohoto hnutí se často odvozuje od jeho údajných rozdílů. A tak od počátku 80. let mnoho sociálních teoretiků začalo tvrdit, že nová sociální hnutí jsou ověřeným sociálním hnutím současnosti a vnímat je jako možného a důležitého aktéra sociální transformace, jako hodnověrného představitele postindustriálních sil. Tento základní strukturální předpoklad je možno nalézt u drtivé většiny teoretiků nových sociálních hnutí. Historická role dělnického hnutí, které je příliš svázané se svou minulostí, tak ustupuje do pozadí a uvolňuje cestu více pokrokovým formám, které překonávají tuto zkosnatělost starých hnutí, charakteristickou politickými stranami, odbory, sociálním demokratiem a reformismem. Nová sociální hnutí jsou tak vnímána jako přímý nástupce dělnického hnutí, které postupně ztratilo na svém významu.²⁴ V této souvislosti tak Edelman²⁵ píše, že „nová sociální hnutí vyrostla z krize modernity a zaměřila se na boj o symbolické, informační a kulturní zdroje a o právo na specifičnost a rozdílnost“. A tak „pro teoretiky teorie nových sociálních hnutí je to politické organizování okolo společné identity, co odlišuje současná sociální hnutí v Evropě a Spojených státech od více třídně založených hnutí minulosti.“²⁶

1.2.5 Vztah mezi sociální pedagogikou a sociálním hnutím

Ve své diplomové práci se chci mimo jiné zabývat i otázkou jaký vztah je mezi sociální pedagogikou a sociálním hnutím ve smyslu níže, mnou vybraných definic.

Pro charakteristiku sociální pedagogiky jako multidisciplinárního, společenskovedního oboru lze využít několik definic vybraných autorů, například:

O. Baláž: „*Sociální pedagogika je pedagogická disciplína, která na základě exaktních poznatků řeší vztahy výchovy a společnosti (sociálního prostředí), podílí se na vymezování cílů výchovy, zkoumá výchovné aspekty socializačních procesů a přispívá k utváření a rozvoji*

²⁴ OLOFSON, G. "After the Working Class Movement? An essay on What's 'New' and What's 'Social' in the New Social Movements". *Acta Sociologica*. 1988, s.15-34, dle GIRIMOV, Jiří. *Sociální hnutí a internet*, dist. opora, MUNI FSS, 2009, s. 11-12.

²⁵ EDELMAN, M. "Social Movements: Changing Paradigms and Forms of Politics". *Annual Review of Anthropology*, 2001, s. 289 dle GIRIMOV, Jiří. *Sociální hnutí a internet*, dist. opora, MUNI FSS, 2009, s. 12.

²⁶ TAYLOR, V., WHITTIER, N., E. 1992 "Collective Identity in Social Movements Communities: Lesbian Feminist Mobilization". In: FREEMAN, J., JOHNSTON, V. (eds). 1999. *Waves Of Protest: Social Movements Since The Sixties*. New Heaven: Yale University Press., s. 170, dle GIRIMOV, Jiří. *Sociální hnutí a internet*, dist. opora, MUNI FSS, 2009, s. 12.

osobnosti ve výchovně-vzdělávacím procese v rodině, ve škole a ve volném čase, dále v zájmové a pracovní činnosti.²⁷

P. Ondrejko: „Sociální pedagogiku je možno chápat jako vědu o výchově, která se uplatňuje v sociální práci a ve které tvoří podstatnou část jejích aktivit. V tomto smyslu je i teorií sociální práce. Opírá se o poznání procesu socializace (především dětí a mládeže), zkoumá a realizuje možnosti intervence do tohoto procesu, zejména pokud jde o ohrožené a sociálně znevýhodněné skupiny dětí, mládeže i dospělých. Současně je i realizací politiky výchovy a vzdělávání, kterou uskutečňuje ve speciálních výchovně-vzdělávacích zařízeních.“²⁸

B. Kraus: „Sociální pedagogika se zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém rozvoji a potencionálně deviantně jednajících, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti.“²⁹

J. Průcha: „Sociální pedagogika je pedagogická disciplína, zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Mezi tyto problémy patří zejména poruchy rodiny a rodičovství, náhradní rodinná výchova, delikvence a agrese mládeže, drogová závislost, resocializace, reedukace a další. Sociální pedagogika má tedy neobyčejně významnou úlohu v současné společnosti v důsledku narůstající sociální patologie a kriminality mládeže.“³⁰

Sociální pedagogika je pedagogická disciplína, která v současnosti patří k jedné z nejproměnlivějších a také progresivně se rozvíjejících, protože její cíle se neustále přehodnocují v souvislosti s častými změnami společnosti. Má poměrně hluboké historické kořeny, ale jako věda je stále poměrně mladá a mnohými je vnímána jako něco nového, jako studijní i vědecký obor, který si stále hledá své pevné místo mezi dalšími příbuznými, humanitně orientovanými disciplínami. Začíná se rovněž prosazovat na českých vysokých školách jako studijní obor a její potenciál jí dává možnost vstoupit i do dalších sfér pedagogických i sociálních činností. Sociální pedagogika jako jedna z nejvýznamnějších humanitních disciplín vychází zejména ze státní a soukromé sociálně zaměřené pomoci,

²⁷ BALÁŽ, Ondrej. *Sociálna pedagogika – problémy a perspektivy*, dle *Pedagogická revue*, 1991, č. 8.

²⁸ ONDREJKOVIČ, Peter. *Príspevok k otázkam vzťahov sociálnej pedagogiky a sociálnej práce*, dle *Pedagogika*, 2000, roč. 50, ISBN 3330-3815, s. 189.

²⁹ KRAUS, Blahoslav. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 200 s. ISBN 807315-004-2, s. 12.

³⁰ *Pedagogický slovník* (PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2001), s. 217-218.

směřující k zabraňování a odstraňování eticko-hodnotového úpadku dětí a mládeže, která byla náhradou za rodinné a příbuzenské výchovné služby. Za jednu z nejpříbuznějších věd k soc. pedagogice lze považovat sociální práci. Mají obdobnou cílovou skupinu, metody práce i cíle svého působení. Obě se věnují sociálně znevýhodněným skupinám, diagnostikují jejich problémy a snaží se intervenovat v náročných situacích, v nichž se jedinci či skupiny ocitnou. Sociální pedagogika, která zahrnuje sociální a pedagogickou dimenzi, je také vědní disciplínou, která je zacílena především na různé formy výchovy a vzdělávání, sociální pomoci a tudíž je velmi platnou disciplínou, či vědou, která svými teoriemi, poznatky a výzkumy pomáhá v často nelehké práci jak různých neziskových organizací, či komunitních center, tak i v činnosti občanských aktivit a iniciativ, jež můžeme zahrnout pod hlavičku občanské společnosti.

Velký sociologický slovník popisuje sociální hnutí následujícím způsobem: „Veřejné formulování a uplatňování kolektivních sociálních požadavků vůči mocenským strukturám, jež má různé zaměření, formu, intenzitu, druh působení, dobu trvání i důsledky³¹. Některé konkrétnější charakteristiky hovoří o organizovaném úsilí významného počtu lidí, kteří se snaží změnit, nebo naopak zachovat nějaký podstatný rys společnosti. Sociální hnutí zajímá sociology a sociální pedagogy ze dvou důvodů. Sama o sobě jsou zajímavým tématem, ale krom toho mění i způsob, jímž sociologové a sociální pedagogové hodnotí různé oblasti lidského jednání. Např. ženské hnutí není pouze zdrojem pro sociologický výzkum. Ukázalo také některé slabiny zavedených vzorců sociologického uvažování a rozvinulo koncepcí, které jsou užitečné pro porozumění vztahu moci k pohlaví. Trvalý dialog probíhá nejen mezi sociálními hnutími a organizacemi, proti níž vystupují, ale také mezi nimi a samotnou sociologií a potažmo i sociální pedagogikou.

Další spojitost mezi sociální pedagogikou a sociálním hnutím spatřuji v utváření a rozvoji osobnosti ohrožených a sociálně znevýhodněných skupin dětí a mládeže a ve výchovně - vzdělávacím procesu reagující na problémy různého stupně závažnosti. Komunitní problematika řešená prostřednictvím vzdělávání zahrnuje učení se občanským ctnostem skrze účast na aktivitách neziskových organizací a občanských iniciativ, stejně jako kolektivní volnočasové aktivity, které poskytují různá komunitní vzdělávací centra a jejichž zásluhou se může tato komunitní aktivita orientovat na naléhavé problémy komunity

³¹ *Velký sociologický slovník*, 1. vydání, Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-310-52. 1996, s. 373

(doprava, péče o děti, ohrožená sociálně znevýhodněná mládež aj.) i na sociální potřeby členů.

Sociální hnutí operují s hodnotami, komunikují s institucionalizovanou politikou, veřejností, vědou. Jsou místem vzdělávání a učení, vytváří se v nich nové sociální vazby a tím jsou nepřímo spjaty se sociální pedagogikou, jakožto vědou o výchově, o socializaci, či vědou uplatňující se v sociální práci.

2. Občanská společnost

2.1 Definiční mnohotvárnost pojmu „občanská společnost“

Pojem občanské společnosti nelze jednoduše a jednoznačně uchopit. Mnozí jej používají, aby jej vytýčili jako jeden z pilířů demokracie a někteří se na něj zase dívají s despektem a podezřením. Jednou si s ní spojujeme demokratická občanská práva a svobody patřící neoddelitelně každému z nás, jindy v ní vidíme různá sdružení nebo i neziskové organizace. Možná si ji také můžeme představit jako sféru, jejíž typickým znakem a charakteristikou je její oddělení od institucí trhu i státu, nebo způsob, jaký má jedinec vztah k okolní společnosti či k orgánům moci. Myslím si, že jisté je to, že porozumět pojmu, který prošel složitým historickým vývojem a existuje více způsobů, jak jej vyjádřit, je poměrně komplikovaný úkol.

Základní chápání pojmu „občanská společnost“ můžeme nejprve odvodit od antických myslitelů. Aristoteles se dívá na lidské bytosti jako na bytosti politické, jež žijí v určité „polis“, což z řečtiny překládáme jako: obec, městský stát. Aristoteles pak celou společnost chápe jako: *politické společenství, kde žijí lidé jako rovnocenné bytosti ctnostně a pokojně*.³² Cicero pod vlivem Aristotela, který používá pojem „politická společnost“, hovoří o „societa civilis“ čili „občanské společnosti“.³³ V antické „polis“ zatím neexistují individuální práva. Soukromá a veřejná sféra lidského života tak splývají a individuum se v „polis“ jaksí rozpouští.³⁴

³² CAMPSOVÁ, V., GINER, S. *Pohledy na občiansku kultúru*. Bratislava: 2000, Kaligram.

³³ *Velký sociologický slovník*. 1. vydání, Praha: 1996, Karolinum, s. 749 s. ISBN 80-7184-310-52, s. 373.

³⁴ ŠÁMALÍK, F. *Občanská společnost v moderním státě*. Brno: 1995, Doplněk.

O novou dimenzi chápání pojmu občanské společnosti se postaral Habermas, který vylepšuje pojetí občanské společnosti v modernistickém chápání. Od občanské společnosti odděluje nejen oblast státní instituce, ale i oblast ekonomickou. Za nejvíce nebezpečné ohrožení společnosti vidí státní zásahy pomocí byrokratických struktur. Habermas navrhuje zaměřit se proto na integrující fungování v moderním systému.³⁵

Občanská společnost se v angličtině vyjádří termínem: „civil society“. S tím souvisí i výraz „civility“ (občanství, civilizovanost, kulturnost), jež je s občanskou společností spojován. „Civility“ v kontextu občanské společnosti směřuje k těmto znakům: zdvořilost, slušnost, mírnost, zdrženlivost, respekt k druhým, sebe-omezení, městkost, kultivovanost, čistota, dobré mravy, uctivost, slušnost... Tyto vyjádření naznačují smysl pro citlivost k druhým lidem a částečně citlivost k jejich přáním a potřebám. „Civility“ se varuje potupovat druhého člověka. „Civility“ je společné chování směřující k druhému člověku. „Civility“ nás léčí, odvrhuje nás od chápání důstojnosti druhého člověka v podřadné pozici, a zaměřuje nás pohlížet na něj jako na sobě rovného.

Pokud přejdeme k definování společnosti v jejím užším slova smyslu, musíme si v první řadě osvětlit, co se rozumí pod pojmem *občanská společnost*.

Pojem občanská společnost má i přes svoji dlouhou tradici a dnešní aktuálnost velmi obecný obsah. Z toho vyplývá nejednoznačnost interpretací, a to i teoretických.

Pojem občanské společnosti sám o sobě předpokládá spojení soukromého a veřejného dobra a individuálních a společenských požadavků. S tím souvisí představa, že občanská společnost zastupuje etický ideál sociálního řádu, který se realizuje skrze harmonizaci osobních zájmů a společenského dobra. Protože takovou harmonizaci lze spíše předpokládat, nežli ji fakticky dokázat, balancuje pojem občanské společnosti mezi tím, co by mělo být a tím, co skutečně je.

Podle nejužívanějších pozitivních definic se občanskou společností dá chápat společnost občanů, obyvatel určitého státu, kteří si vymezili určitá pravidla vzájemného soužití a fakticky se podle nich řídí. (Institut základních lidských práv, svobodný trh, zastupitelská demokracie založená na soutěži politických stran, atp.). Taktéž se jí dá rozumět aktivní angažovanost občanů ve „věcech obecných“. Aktivním angažováním občana máme

³⁵ HORSTER, D. Habermas, J., Úvod k dílu. (Doplněno o příspěvek W van Reijena a interview s J. Habermasem. Praha: 1995, nakladatelství Svoboda.

na mysl jeho členství v politických stranách, využívání voličského práva, stejně tak jako jeho účast v husté síti sdružení a spolků, které jsou činné všude tam, kam svojí mocí nedosáhne stát.

Občanská společnost se tak dá také chápat jako síť občanských sdružení, tj. iniciativ tvořících dohromady určitý nepolitický organismus, který se neangažuje stranicky, tzn. neusiluje o moc. V nejobecnějším slova smyslu si lze pod občanskou společností představit sumu jakékoli aktivity vůbec. To znamená, všude tam, kde se na něčem podílím jakožto občan a nikoli jako individuum usilující o maximalizaci vlastních cílů.³⁶

Nicméně například takový Georg Wilhelm Friedrich Hegel, jehož ideje, co se společnosti týká, nelze přehlédnout, ve svých přednáškách o filosofii práva prezentuje pojem občanské společnosti zcela rozdílným způsobem. „*Konkrétní osoba, která je sobě účelem jako zvláštní, jakožto celek potřeb a smíšené přirozené nutnosti a libovůle, je jedním principem občanské společnosti, – avšak zvláštní osoba jako bytostně jsoucí ve vztahu k druhé takové zvláštnosti, takže se každá uplatňuje skrze druhou a zároveň vůbec jen jako zprostředkovaná formou obecnosti, druhým principem.*“³⁷

Občanská společnost je v Hegelově pojetí sférou, jehož přirozené místo se nachází mezi státem a rodinou. Z toho vyplývá, že nejenom, že občanská společnost není autonomní a na státě nezávislá, ale naopak, ke své vlastní trvalé existenci stát nutně předpokládá. (*Občanská společnost je diference, která vstupuje mezi rodinu a stát, i když její utváření probíhá později než utváření státu; neboť jakožto diference předpokládá stát, který jí musí předcházet jako něco samostatného, aby mohla existovat.*)³⁸

Hegel dále uvádí, že člověk je konkrétní osoba se všemi svými specifickými znaky a vlohami, náležejícími jenom jemu, jež ho odlišují od ostatních, a je ve svém uskutečnění vázán na podmínku existence státu. Až teprve díky státu, který zastřešuje specifika, vlohy, rysy, zkrátka jedinečnost každého z nás, jedinec realizuje svoji existenci v rámci nějakého společenství, jež se projevuje, čili je formálním určením občanské společnosti. *Ikdyž se zdá,*

³⁶ <http://www.socioweb.cz/>

³⁷ HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*, Praha: Academia 1992, ISBN 80-200-0296-0, s. 219.

³⁸ HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*, Praha: Academia 1992, ISBN 80-200-0296-0, s. 219.

že jedno činí právě to, co je druhému protikladné, a domnívá se, že může být jen tehdy, když si druhé udrží od těla, přesto má každé to druhé jako svou podmínku.“³⁹

Stát se tedy v podstatě staví do pozice jakéhosi garanta celkového smyslu uspokojování blaha lidí dosaženého skrze uspokojování specifických potřeb jednotlivců. Aby mohla být státem podmíněná občanská společnost funkční, měly by její základy spočívat na třech pilířích.

První pilíř představuje ekonomika jakožto sféra uspokojování potřeb ostatních lidí. Druhým pilířem svoboda a ochrana vlastnictví prostřednictvím právního systému. Pilířem třetím je ochranný mechanismus (policie, korporace) zajišťující, aby nahodilosti a drobné chyby zůstávající v pilíři prvním a druhém nenarostly do obřích rozměrů.

Hegel prostřednictvím dělby práce rozděluje občanskou společnost do tří stavů. Jsou jimi stav rolnický, stav řemeslnicko-průmyslový a všeobecný stav, který je zproštěn přímé pracovní činnosti a jehož náplní práce je „obecný účel.“ Všeobecný stav zahrnuje lékaře, právníky, duchovní, učence, čili všechny ty, kdo se zabývají všeobecnými zájmy společnosti. Tomuto všeobecnému stavu je svěřen duch státu jako takový.⁴⁰

Občanská společnost získávala v měnící se době různé funkce, přičemž „obsah a rozsah jednotlivých společenských sfér, které vnímáme jako občanskou společnost, a které občanskou společností nazýváme, je v závislosti na celkové instrumentaci společenského systému různý.“⁴¹ Definice pojmu občanská společnost prošla významovým i obsahovým posunem a je předmětem mnoha diskusí.

Existuje velmi mnoho možných významů a interpretací občanské společnosti, je proto nezbytné stále počítat s jejími různými významy a kontexty. Koncepty občanské společnosti se nám snaží nabídnout vize vzájemných vztahů mezi demokracií, soukromou sférou, veřejnou sférou, trhem a občanem.

Občanská společnost z hlediska strukturně-normativního pohledu je interpretována ve třech základních proudech, které lze označit jako generalistický proud, maximalistický proud a minimalistický proud. Každý z těchto proudů vnímá termín občanská společnost

³⁹ HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*, Praha: Academia 1992, ISBN 80-200-0296-0, s. 220.

⁴⁰ BEDNÁŘ, M. *Občanská společnost a demokratický stát*, in: Societas 2005, č. 5–6.dle <<http://www.vspv.cz/societas6/bednar.htm>>.

⁴¹ BROKL, Lubomír. *Hledání občanské společnosti*, In: Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 12/2002, s. 23.

(až zásadně) jinak. Generalisté, jak uvádí Müller,⁴² vnímají v jistém smyslu občanskou společnost jako *konkurenční pojem k demokracii*. Pod pojmem občanská společnost vidí existenci omezené a odpovědné autority, přičemž „poukazují na historickou, teoretickou i pragmatickou spjatost vývoje občanské společnosti s takovou veřejnou autoritou.“⁴³ Podobnou argumentaci využívají i v otázce trhu, který vnímají jako neodmyslitelnou součást občanské společnosti a občanskou společnost jako neodmyslitelnou součást trhu. Podle generalistů učí trh občany odpovědnosti, názorové pluralitě, toleranci a dobrovolnému sebeomezování, což jsou důležité předpoklady fungující občanské společnosti. Představiteli generalistického konceptu občanské společnosti jsou například Ernest Gellner a Víctor Pérez-Díaz.

Blízko ke generalistickému pojetí občanské společnosti mají maximalisté. Maximalisté vidí občanskou společnost jako *zastřešující koncept*, který americký sociolog Jeffrey Alexander nazývá „*deštníkový koncept*“ – umbrella-like koncept.⁴⁴ „Označuje platformu institucí mimo rámec státu, zahrnuje tržní hospodářství a jeho instituce, veřejné mínění, vládu práva, politické strany, veřejné i soukromé asociace, nejrůznější formy společenské spolupráce, jež vytvářejí závazky a zakládají vztahy důvěry.“⁴⁵ Občanská společnost je zde tedy chápána jako vše co není stát, tedy jako oblast nezávislá na státu. I pro maximalisty je neodmyslitelnou součástí občanské společnosti tržní hospodářství, které poskytuje zásadní oporu občanské společnosti. Představiteli maximalistického pojetí občanské společnosti jsou například John Keane a Charles Taylor, z českého prostředí pak například Petr Pithart nebo Václav Havel.

Třetím pojetím občanské společnosti je minimalistický přístup, který čerpá především z Alexise de Tocquevilla a Antonia Gramsciho. Minimalisté vidí občanskou společnost jako *oblast mimo stát, mimo ekonomiku a trh i mimo ostatní části společnosti*. „Občanská společnost je definována jako sféra či subsystém společnosti, jež je analyticky a do jisté míry také empiricky oddělena od sféry politiky, ekonomiky a náboženského života. I když je občanská společnost sama o sobě závislá na zdrojích a vstupech ze sféry politického života, ekonomických institucí a širšího kulturního kontextu, představuje samostatnou sféru

⁴² MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, nakl. Triton, Praha: 2002, 272 s. ISBN 80-7254-387-3, s. 68.

⁴³ DOHNALOVÁ, M.; MALINA, J.; MÜLLER, K. *Občanská společnost: minulost – současnost – budoucnost*, In: MALINA, J.: *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů*. MU v Brně, Brno:2003, s. 34.

⁴⁴ MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, Triton, Praha: 2002, 272 s. ISBN 80-7254-387-3, s. 68.

⁴⁵ MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, Triton, Praha: 2002, 272 s. ISBN 80-7254-387-3, s. 68.

společenské solidarity. Jde o sféru solidarity, v níž je do určité míry postupně definován a posilován jistý druh univerzálního společenství“.⁴⁶

Občanská společnost by měla představovat především „bohatou strukturu, kde dochází k vyhledávání, pojmenovávání a ověřování společenských zájmů a priorit, které podmiňují a ospravedlňují demokratický stát i politiku vlády. Zároveň zde také dochází k jisté selekci zájmů a hodnot.“⁴⁷

Dále můžeme občanskou společnost vymežit podle Kateřiny Škařupové jako *prostor mezi rodinou, státem a trhem, kde se lidé sdružují za účelem sledování svých zájmů*.⁴⁸

Ivo Bělohoubek považuje občanskou společnost za *neutrální a nezávislou na politickém systému a trhu*.⁴⁹ Občanská společnost je podle něj schopná manipulovat veřejným míněním, symboly a médii. Na rozdíl od politiky a trhu nedisponuje mocenským aparátem ani ekonomickým kapitálem. Proto je podle Bělohoubka občanská společnost flexibilní a nezávislá na produkci zisku. Místo toho disponuje důvěrou veřejnosti a je schopna vyjadřovat veřejné zájmy. „Občanská společnost formuluje představy, potřeby a požadavky občanů, podílí se na rozvoji a uchování plurality a rozmanitosti, utváří veřejné mínění ve prospěch společenské integrace.“⁵⁰

Díky rozšíření informačních a komunikačních technologií začíná občanská společnost od 90. let překračovat hranice národních států a působit mezinárodně. Rozšiřování informačních technologií přispívá také k rozšiřování občanské společnosti díky vzniku sítí, které umožňují rychlejší, snadnější a globální veřejný dialog. Na globální občanské společnosti se dnes podílí mnoho organizací a sítí, které operují na poli lidských práv, životního prostředí, míru, feminismu a vývoje. Ulrich Beck hovoří v souvislosti s tímto obdobím o nové politické kultuře – o široké politické aktivizaci občanů přicházejících s novými formami prosazování svých práv. Jedná se podle něj o iniciativní skupiny a nová sociální hnutí.⁵¹

⁴⁶ MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, Triton, Praha: 2002, 272 s. ISBN 80-7254-387-3, s. 69.

⁴⁷ DOHNALOVÁ, M.; MALINA, J.; MÜLLER, K. *Občanská společnost: minulost – současnost – budoucnost*, In: MALINA, J.: *Panorama biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů*. MU v Brně, Brno: 2003, s. 25.

⁴⁸ ŠKAŘUPOVÁ, Kateřina. 2005. „Občanská společnost (Heslář)“ Pp. 60-61 in *Revue pro média*, 11., č. 12-13.

⁴⁹ BĚLOHOUBEK, Ivo. 2005. „Globální občanská společnost: média, sítě a měkká síla.“ Pp. 2-5 in *Revue pro média*, 11., č. 12-13.

⁵⁰ ŠKAŘUPOVÁ, Kateřina. 2005. „Občanská společnost (Heslář)“ Pp. 60-61 in *Revue pro média*. 2005, 11., č. 12-13, s. 60-61.

⁵¹ BECK, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: 2004, 1. vydání, nakl. Slon, 431 s. ISBN 80-86429-32-6, s. 205.

2.2 Vztah mezi sociální pedagogikou a občanskou společností

Vztah mezi občanskou společností a sociální pedagogikou je zjevný v několika aspektech. Sociální pedagogika řeší vztahy výchovy a společnosti, kde např. občanská společnost vychovává k demokracii a k aktivní účasti při formování politické vůle. Občanská společnost, jež zahrnuje např. nevládní organizace, sociální partnery, profesní sdružení, charitativní organizace, náboženské společnosti i sdělovací prostředky je nedílnou součástí veřejného života podílející se v sociální pomoci, v sociální práci, či procesu socializace (především dětí a mládeže). Dalším pojátkem občanské společnosti se sociální pedagogikou je podpůrná činnost v řešení problémů a pomoci v oblasti občanských práv, životního prostředí, násilí, diskriminace na trhu práce, lidí s postižením, menšin, sociálně znevýhodněné mládeže atd.

2.3 Občanská společnost v EU

Evropská integrace neznamenalala nové příležitosti ovlivnit rozhodování jen pro velké nadnárodní korporace, ale také pro občanské iniciativy. Této vlně samozřejmě stojí v cestě komplexita a diferencionalita evropského prostředí, kvůli těmto překážkám nemohou vznikat autentická evropská sociální hnutí, neboť jednotlivé národní skupiny budou i nadále potřebovat své domácí sociální sítě. Ovšem nelze popřít, že evropské instituce představují nové prostředí pro aktivní prosazování nejrůznějších zájmů. Samotná EU tyto aktivity podporuje, neboť zcela jistě přispívají k rozvíjení skomírajícího vztahu mezi občanem a EU. Byla to právě Evropská komise, která v 90. letech otevřela přístup do Bruselu pro environmentální a sociální nevládní organizace a odbory s cíle snížit tak demokratický deficit celé EU.

Globalizace v rámci EU však nepřináší pouze nové možnosti pro občanské iniciativy, ale i nová omezení. Změny související s globalizací totiž omezují možnost jednání národních států, které ztrácejí možnost neutralizovat nežádoucí důsledky globalizovaných trhů. Integrace trhů je tedy sice zdrojem bohatství, ale současně i zdrojem ohrožení občanských společností v Evropě. Někteří teoretici, například Jürgen Habermas, proto požadují vytvoření kvalitní

a silné občanské společnosti v Evropě. Možnost účinněji jednat proti globální ekonomice je podle Habermase hlavním důvodem, proč Evropa potřebuje ústavní základ.⁵²

2.3.1 Aktivity institucí EU při utváření občanské společnosti

Strategie zájmových skupin EU spočívá v závislosti politického tlaku, kdy se snaží prosazovat své zájmy v jiné politické aréně, než je jejich národní stát. Cílem tohoto působení může být přímé ovlivnění rozhodovacího procesu v institucích EU, ale také pouze získání dalšího spoluhráče v procesu prosazování své agendy na národní úrovni, případně navázat kontakty se zahraničními skupinami, které mají stejné zájmy. Právě v tomto kontextu roste pravděpodobnost, že političtí aktéři překročí hranice svých národních společenství a rozvinou transnacionální – evropskou identitu. Takové příležitosti samozřejmě vytváří každá mezinárodní organizace, ovšem EU navíc nabízí institucionální pobídky pro vytváření takového prostředí. Obzvláště aktivní je na tomto poli Evropská komise. V případě, že existuje politická vůle po prohloubení integrace v některé oblasti, Evropská komise je ochotna zorganizovat a financovat mezinárodní koalici zájmových skupin či působit jako zprostředkovatel při sjednocování organizací s podobnými zájmy.⁵³

Pro některé komisaře jsou nejdůležitějšími aktéry právě zájmová uskupení, odbory a firemní lobby. Jiní považují za významné aktéry především hlavní města členských států. Pouze trvalý dialog s hlavními městy podle nich přinese institucionální stabilitu a prosperitu obyvatel. Obecným cílem snah Evropské komise je decentralizace komunikace s občany. Decentralizace by měla pozitivní dopad na snahy o schválení evropské ústavní smlouvy a také na účast v evropských volbách. Nedostatek možností komunikace a demokratické kontroly ze strany občanů vede k tomu, že rozhodnutí přijímaná v Bruselu se liší od priorit občanů EU.

Dalším zajímavým fenoménem o kterém se chci zmínit v této kapitole je oblast komunikace mezi občany a EU, kterou jsou v tomto případě blogy, které si vedou někteří politici (Blogy některých europoslanců a českých politiků zabývajících se evropskými tématy lze nalézt na serveru aktualne.cz.), ale i uvědomělí občané. (Pro doplnění uvádím tři

⁵² MÜLLER, Karel. *Evropa a občanská společnost. nakl. SLON, Praha: 2008, 238 s. ISBN 978-80-86429-84-7, s. 56-57.*

⁵³ CÍSAŘ, Ondřej. *Evropeizace a obhajoba zájmů*, in: DANČÁK, Břetislav, FIALA Petr a kol. *Evropeizace, Masarykova univerzita v Brně –mezinárodní politologický ústav, Brno: 2005, s. 60.*

nejznámější: euroblog.info, euroskeptik.cz, eurostop.cz.). Různé asociace a občanské iniciativy vedou tématické blogy o EU. Existují například blogy o evropském právu či o společné zahraniční politice. Blogy mají ve světě moderních technologií ohromný přínos pro vytváření diskuze na evropské úrovni. Kromě komunikačních přínosů také přispívají k upevnování angličtiny jako společného jazyka a mohou být cestou k tomu utvořit evropský veřejný prostor.

2.4 Občanská společnost na počátku devadesátých let v ČR

Můžeme říci, že dnes již málokdo ví, že přímou předehrou předcházející listopadovým událostem v roce 1989 bylo spontánní hnutí nespokojenosti na severu Čech vyvolané neúnosnou smogovou situací a zatajováním úrovně silně znečištěného ovzduší tehdejší vládní garniturou a že to byl jeden z prvních příkladů projevu fungování moderní občanské společnosti u nás. Po pádu komunistického systému můžeme v České republice hovořit o tom, že se podařilo vytvořit fungující demokratický systém ale ne zcela ještě plně fungující demokracii, tak jak ji můžeme vidět z vyspělých demokracií. Jakmile skončil totalitní systém, bylo poměrně snadné vytvořit systém demokratických institucí a mechanismů. Stačilo vlastně částečně navázat na demokratické tradice předválečného Československa nebo se nechat inspirovat zkušenostmi demokracií na Západ od našich hranic.

V dnešní době různé politické strany často přímo vznikají z občanské společnosti, nebo se o jednotlivé občanské iniciativy přímo opírají. Příkladem mohou být různé ekologické strany či strany prosazující práva nejruznějších menšin. Dnešní politické strany za normálních okolností vznikají přece právě z prostředí občanské společnosti. Ale to, že politické strany v naší společnosti nefungují tak, jak by měly, je způsobeno tím, že byly jako svobodné, demokratické instituce obnoveny dříve, nežli se mohla ve větší míře obnovit občanská společnost.

Po roce 1989 nebylo těžké znovuobnovit demokratické instituce a mechanismy. Že občanská společnost nebyla obnovena tak rychle jako tržní a politické instituce, je pochopitelné, protože se musí přirozeně vyvinout. Stát ale může občanské společnosti překážet, nebo jí může naopak pomáhat. Vyspělé demokracie už dávno zjistily, že například vytvořením právního prostředí příznivého pro růst neziskového sektoru, svou demokracii

nejenom nepodkopávají, ale naopak posilují. Česká občanská společnost se v devadesátých letech rozvinula navzdory politické nepřízni. Odhaduje se, že dnes u nás funguje zhruba padesát až sedmdesát tisíc občanských sdružení nejrůznějšího druhu.

V České republice je prostředí pro další rozvoj občanské společnosti obecně příznivé. Nejenže existují dlouhotrvající tradice občanské společnosti, které se datují až do dob rakouského mocnářství, ale existují i další faktory důležité pro rozvoj občanské společnosti. Mezi ně můžeme řadit tradičně kvalitní vzdělanost obyvatelstva a relativně dobrou životní úroveň.

Postkomunistická realita naší země, kdy je poměrná slabost střední třídy a občanská společnost na ni závisí, je jeden z faktorů, který bude po nějakou dobu snižovat růst občanské společnosti u nás. Obecně je ale možné konstatovat, že se občanská společnost začíná prosazovat i v souboji s politickými stranami a státní mocí. Jedná se o jev, který je nejnadějnějším znamením pro českou demokracii od pádu totalitního systému.⁵⁴

2.5 Nestátní neziskové organizace

Pro dobře fungující demokracii každého státu a rozvoj jeho občanské společnosti je důležitá jeho podpora neziskovému sektoru (organizace). V této části práce nejprve popíší definici neziskového sektoru, typy neziskových organizací a poté stručnou historii tohoto sektoru u nás.

Obecná interpretace definice pojmu nestátní nezisková organizace neexistuje (právní řád nemá obecný zákon o NNO). Literatura však přináší různé definice a názhledy na pojem NNO, a proto alespoň stručně některé zmíním.

Jedna z definic interpretuje NNO jako formální organizaci (tedy zakládanou v konkrétní právní formě), nezávislou na státu (co se jejího zakládání, rozhodování a řízení týče), zakládanou nikoli pro zisk.

⁵⁴ <http://www.pehe.cz/clanky/2000>

S další definicí přichází M. Schaad, který NNO charakterizuje jako alternativu k tržním nebo státním organizacím, a to zejména tehdy, když ani trh a ani stát nedosahují optimálních výsledků (tj. v případě tzv. tržních a vládních selhání).⁵⁵

Další možnou definici neziskové organizace zmiňuje profesor Weise v úvodním slovu k publikaci Martiny Schaad, kde se říká, že „*cílem organizace není primárně dosažení zisku, ale orientace na pokrytí určitých potřeb. Do této skupiny patří nemocnice, univerzity, školy, nadace, církve, rozhlas apod.*“⁵⁶

Neziskovou organizaci můžeme také charakterizovat jako organizaci, která nevytváří zisk či není založena za účelem dosažení zisku. Avšak vytváří jiné hodnoty a statky důležité a nezbytné pro společnost. V odborné literatuře je neziskový sektor například také definován jako: „*ta část národního hospodářství, ve které subjekty v ní fungující a produkující statky, získávají prostředky pro svou činnost cestou takzvaných přerozdělovacích procesů, jejichž principy jsou podrobně popsány a zkoumány prostřednictvím veřejných financí. Cílovou funkcí neziskového sektoru není zisk ve finančním vyjádření, ale přímé dosažení užitku, který má zpravidla podobu veřejné služby.*“⁵⁷

Takových definic existuje celá řada, avšak poslední, na kterou se zaměřím je vymezení NNO Radou vlády pro nestátní neziskové organizace. RNNO je v současnosti na národní úrovni jedinou funkční platformou, která se zabývá vytvářením podmínek pro práci nestátních neziskových organizací jako celku. Statut NNO je přiznáván konkrétním právním formám a to občanským sdružením, obecně prospěšným společnostem, nadacím, nadačním fondům a účelovým zřízením církví.⁵⁸

Můžeme říct, že existuje více rozlišovacích kritérií, na základě kterých lze NNO členit. Podle hlediska globálního charakteru dělíme NNO na převážně vzájemně prospěšné, mezi které patří občanské sdružení, zájmová sdružení právnických osob, profesní komory a společenství vlastníků jednotek, a veřejně prospěšné, kam řadíme nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, politické strany a hnutí, církve a náboženské společnosti

⁵⁵ HAMERNÍKOVÁ, Bojka. *Financování ve veřejném a neziskovém sektoru*, 213 s. Praha: 2000, Eurolex Bohemia, s. 32.

⁵⁶ SCHAAD, Martina. *Neziskové organizace v ekonomické teorii*, Masarykova univerzita, Brno: 1998, str. 1.

⁵⁷ REKTOŘÍK, Jaroslav a kol. *Organizace neziskového sektoru*, Základy ekonomiky, teorie a řízení, Ekopress, Praha : 2007, 188 s. ISBN 978-80-86929-25-5, str. 14.

⁵⁸ MILLER, J. *Neziskový sektor sledovaný Radou vlády pro nestátní neziskové organizace* (Sborník příspěvků z internetové diskuse CVNS: Definice neziskového sektoru str. 10).

a církevní právnické osoby. Podle předmětu činnosti pak můžeme jednotlivé organizace řadit do skupin s obdobným obsahem konkrétních úkonů. Takovými klasifikacemi jsou Mezinárodní klasifikace neziskových organizací ICNPO, Systém klasifikace netržních činností OSN – COPNI, odvětvová klasifikace ekonomických činností OKEČ. Hlavním kritériem regulujícím činnost neziskových organizací je potom uspokojování veřejného zájmu. Dělí se na organizace svépomocné (členové organizace si pomáhají navzájem) a veřejně prospěšné (členové organizace pomáhají jiným občanům).

Nestátní neziskový sektor je tedy velice významným prvkem moderní společnosti. Sdružuje statisíce občanů a je významnou hybnou silou společenského rozvoje. Mimo to zabezpečuje produkci zboží, či služby, které jsou společensky významné a současně nejsou trhem ani státními organizacemi dostatečně pokryty. Nestátní nezisková organizace (dále také NNO) tak poskytují služby, které veřejná správa neumí nebo nechce dělat a pro podnikatelský sektor nejsou dost ziskové – nejsou „dobrým byznysem.“⁵⁹ Nestátní nezisková organizace tak může být jediným zdrojem takových statků. Stát pak takový stav označuje jako jeho autonomii v rozhodnutí, zda určité veřejné statky, jež spadají do jeho povinnosti bude produkovat sám nebo na jejich produkci přispěje občanské organizaci a odmítá, že by se tak povinnosti zbavil.⁶⁰

Vedle toho je i silnou politickou hybnou silou, můžeme na ně totiž nahlížet i jako na zájmové organizace. Obzvláště ty významnější silně ovlivňují veřejné mínění a tím i tlak na politickou reprezentaci. Nestátní neziskové organizace tedy neusilují o politickou moc přímou (mimo politických stran a politických hnutí), ale až převážně zprostředkovaně přes veřejnost. Navzdory názorům některých politiků,⁶¹ je bezesporu občanský sektor základním stavebním kamenem demokracie.

Lze se tedy domnívat, že neziskový sektor produkuje veřejné statky za cenu nižší, než by ji byl ochoten produkovat sektor tržní, jelikož v případě opačném by je tržní sektor produkoval v míře větší, než jaká odpovídá současnému stavu. Současně se jedná o statky, jejichž poskytování je motivováno vyššími než výdělečnými cíly – etickými, morálními. Tato vlastnost neziskového sektoru s sebou přináší i nutnost externího financování, jelikož samotné poskytování statků přináší buď žádné, nebo nedostačující finanční prostředky do rozpočtu organizace. Jelikož se jedná o veřejné nebo smíšené statky, existuje domnělý zájem státu

⁵⁹ HAKEN, R.. *Třetí sektor* (Sborník příspěvků z internetové diskuse CVNS: Definice neziskového sektoru str. 10).

⁶⁰ *Financování neziskových organizací*, http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/hs.xml/nezisk_organizace.html.

⁶¹ *Prezident Klaus a postdemokracie*, http://zpravy.idnes.cz/nazory.asp?r=nazory&c=A050518_183455_nazory_pol.

na jejich podporování, proto existuje ucelený systém poskytování dotací ze státního rozpočtu, tzv. státní dotační politika.

2.5.1 Typy neziskových organizací

Zákon č. 582/1992 Sb. (o daních z příjmu) uvádí v § 18 odst. 7 výčet poplatníků daně, kteří nebyli založeni či zřízeni za účelem podnikání. Řadí se sem:

- Zájmová sdružení právnických osob, jestliže mají tato sdružení právní subjektivitu a nejsou zřízena za účelem výdělečné činnosti
- Občanská sdružení včetně odborových organizací
- Politické strany a politická hnutí
- Registrované církve a náboženské společnosti
- Nadace a nadační fondy
- Obecně prospěšné společnosti
- Veřejné vysoké školy
- Veřejné výzkumné instituce
- Školské právnické osoby podle zvláštního právního předpisu⁶²
- Obce
- Organizační složky státu
- Kraje
- Příspěvkové organizace
- Státní fondy
- Subjekty, o nichž tak stanoví zvláštní zákon

Ovšem výčet těchto organizací není konečný, neboť zákon č. 513/1991 Sb. (obchodní zákoník) v § 56 odst.1 mimo jiné uvádí, že „*společnost s ručením omezeným a akciová společnost mohou být založeny za jiným účelem, pokud to zvláštní právní předpis nezakazuje.*“ To tedy znamená, že i společnost s ručením omezeným či akciová společnost mohou být založeny k výkonu činnosti, které jsou svým charakterem neziskové.

⁶² Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů.

2.5.2 Stručná historie vývoje neziskového sektoru v ČR

Tradice charitativních a dobrovolnických organizací má na českém území bohatou a starobyklou tradici, která se datuje již do 9. až 10. století našeho letopočtu. Od 13. století vznikaly nadace zaměřené na podporu zejména duchovního vzdělávání. Hlavní charitativní činnost však spočívala v péči o chudé, nemocné, sirotky a zdravotně postižené osoby. Tento dlouhodobý vývoj kulminoval v druhé polovině 19. století a období první Československé republiky lze označit jako „zlatý věk“ neziskového sektoru. V tomto období se neziskové organizace (především spolky a nadace) zaměřovaly na oblast sociální.

Dynamický rozvoj neziskového sektoru byl však silně narušen německou okupací Československa v roce 1938, následně 2. světovou válkou a v poválečných letech nástupem totalitního politického režimu. Silně omezované zůstávaly občanské aktivity až do poloviny 60. let 20. století, kdy začínala doba uvolňování politického režimu. Byla obnovena aktivita několika významných spolků (Junák, Sokol) a politických organizací (KAN, Klub 231). Avšak i tyto aktivity byly přerušeny vtrhnutím vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 a následným obdobím normalizace.

Situace se začala měnit v 80. letech 20. století, kdy se postupně začala znovu rozvíjet občanská aktivita, která byla jedním z předpokladů pádu totalitního režimu koncem roku 1989 a kdy liberalizace poměrů v neziskovém sektoru byla poté stvrzena přijetím nového zákona o sdružování občanů – zákon č. 83/1990 Sb.

V současné době, ale v našem právním řádu neexistuje ucelený systém norem upravující oblast neziskových organizací. Regulace jednotlivých forem je upravena samostatnými speciálními zákony a jediným zastřešujícím ustanovením je §18 odst. 8 zákona o dani z příjmů 586/1992 Sb.⁶³

⁶³ FRIČ, P., GOULLI, R.: *Neziskový sektor v ČR*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001.

3. Současné sociálně politické ideologie a kultura protestu

Co pro nás znamená politický protest? Kdo je k němu více náchylný a kdo méně? Jak se projevoval v podmínkách reálného socialismu? A jaký je jeho charakter v prostředí globalizovaného kapitalismu? Český sociolog Radim Marada s pomocí klasických sociologických konceptů sleduje základní rysy formování kultury protestu coby všeobecně srozumitelného způsobu veřejného jednání. Současná protestní hnutí podle něj nejsou pouze negativistickou reakcí, výrazem nespokojenosti se stavem světa, k němuž se uchyluje zejména mládež a některé segmenty středních tříd. V rámci těchto hnutí se protest ustavil jako kulturní symbol, který sám omlazuje a dodává svým aktérům jistý sociální status. Moderní revoltující mládí je pak pro něj symbolickou reprezentací kultury veřejného protestu., např. antiglobalizačního hnutí.⁶⁴

Americký sociolog Walerstein chápe současná, zejména antiglobalizační hnutí jako hnutí související s „novými sociálními hnutími. Na konci 60. let došlo podle něho k vytvoření nového antisystémového hnutí, které rozlišil na čtyři proudy a to na: maoismus, nová sociální hnutí (environmentalismus, feminismus, etnická hnutí), hnutí za lidská práva a antiglobalizační hnutí.⁶⁵ Především environmentálním a posledně jmenovaným antiglobalizačním hnutím se budu v následujících kapitolách zabývat obšírněji.

3.1 Antiglobalizační hnutí jako reprezentace kultury protestu

Antiglobalizační hnutí dnes představuje symbolickou reprezentaci veřejného protestu, mimo jiné díky své silné veřejné viditelnosti. Je zřejmé, že toto hnutí je současně v mnoha ohledech velice heterogenní – jejími aktéry jsou lidé s různou sociální zkušeností rozdílnými ideologickými orientacemi, svádějící dohromady lidi různého věku. Můžeme také souhlasit s tím, že představitelé tohoto hnutí sdílejí společného nepřítele a ten je (a musí být) široce definován: ať už se nazývá systém, establishment nebo mocenské struktury. Navzdory stovkám seskupení, které se sešly roku 2001 v Janově, zajisté existují protestní skupiny

⁶⁴ MARADA, Radim. *Kultura protestu a politizace každodennosti*, 1. vydání, Brno: 2003, Centrum pro studium demokracie a kultury, 217 s. ISBN 80-7325-027-6, s. 172-174.

⁶⁵ KOLÁŘOVÁ, M. *Protest proti globalizaci-Gender a feministická kritika*, Sociologické nakladatelství, 1. vydání., 253 s. ISBN 978-80-86429-96-0, s. 23.

a organizace, jež se přímo neúčastní těchto akcí, jimiž se antiglobalizační hnutí především zviditelňuje. Toto hnutí nicméně poskytuje příklad veřejné kultury protestu. Skrze něj a jeho výsadní reprezentování se dnes kultura protestu představuje jako jistý druh veřejného politického projevu. Antiglobalizační hnutí dává určitý význam veřejnému jednání a činí je srozumitelným jednotným způsobem i pro nezúčastněné pozorovatele.

Antiglobalizační protestující dnes nejsou zdaleka jednohlasí ve svých odsudcích kapitalismu či západní kultury jako takové, přestože některá vyhraněně antikapitalistická seskupení usilují prezentovat celé hnutí právě tímto způsobem.

Reprezentativní role současného antiglobalizačního hnutí vůči kultuře veřejného protestu je dnes výhradně symbolická, nikoli organizační nebo ideologická. Viditelně ustavuje sociální a kulturní formu protestu jako legitimní součást veřejné sféry. Významně ovlivňuje určování agendy veřejné diskuse a veřejného zájmu. Důležité však je, že tak činí specifickým způsobem. Pro tak rozmanité spektrum sociálních aktérů není na antiglobalizačních manifestacích a antiglobalizační rétorice atraktivní nějaká sdílená vize lepší společnosti, třebaže většina z nich nejspíš nějakou má. Atraktivní je samotná forma protestu, jakožto veřejného vyjádření, to znamená že protest může být charakterizován jako kombinace dvou specifických nicméně formálních rysů: představuje zvláštní druh komunikace a zároveň určitý vztah k autoritě.⁶⁶

3.2. Environmentální hnutí

Pod pojmem environmentální hnutí nebo též ekologická hnutí rozumíme nejrůznější organizace a sdružení, jejichž cílem je ochrana životního prostředí. Tato hnutí bývají většinou organizovaná jako mimovládní a sami se prezentují jako dobrovolná a nezávislá. Mezi nejznámější hnutí tohoto druhu patří u nás například Brontosaurus, Greenpeace (její česká pobočka, Děti země, či Hnutí Duha. Postoje a argumenty těchto mimovládních hnutí jsou často jednostranné, maximalistické, radikální a ne vždy jsou zaměřeny na řešení skutečně nejzávažnějších problémů životního prostředí. Tak například jejich častý požadavek odstavení jaderných elektráren je v rozporu s řešením problému globálního oteplování Země, protože

⁶⁶ MARADA, Radim. *Kultura protestu a politizace každodennosti*, Brno: 2003, 1. vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, 217 s. ISBN 80-7325-027-6, s. 172-174.

tyto elektrárny nevypouštějí žádné skleníkové plyny a jejich provoz je z tohoto důležitého hlediska jednoznačným přínosem.

Mezi environmentální hnutí však řadíme také „nadvládni“ mezinárodní hnutí za ochranu životního prostředí, které se prezentuje na konferencích o životním prostředí organizovaných Organizací spojených národů. Na těchto konferencích je vždy přijata řada závažných dokumentů s programy celosvětové ochrany životního prostředí. Je třeba poznamenat, že jejich dodržování je v řadě zemí na různých kontinentech značně problematické a to zejména z ekonomických důvodů.

Environmentální hnutí netvoří ideově jednotný proud, což souvisí i s rozličnými historickými kořeny jednotlivých směrů. Různých druhů a typů existuje poměrně velké množství. Různé spolky na ochranu přírody a zvířat vznikaly v industriálních zemích již od konce 19. století (většinou se soustředily na ochranu vzácných přírodních památek a nedotčených míst, případně vznikly jako reakce na průmyslovou revoluci, která z jejich pohledu narušovala i tradiční ráz krajiny). Část z nich se přiklonila k některým nacionalistickým hnutím a v Německu vytvořila i součást nacionálně socialistického hnutí. Krajně pravicová ekologická seskupení existují až do současnosti, i když jejich význam ve většině zemí není příliš velký. Řada ochrannářských organizací byla a je zcela apolitická. Pojímat všechny environmentalisty jako jednotné hnutí tedy není možné. Zhruba v polovině 90. let se v českém mediálním diskursu začal objevovat termín „ekoterorismus“ (násilné prosazování zájmů v rámci ochrany přírody a životního prostředí). Novináři, politici a veřejnost ho bohužel často používají zcela libovolně, což vede k mnoha zbytečným nedorozuměním. Na jednu stranu totiž bývají jako „ekoteroristé“ paušálně nálepkováni všichni ochránci životního prostředí včetně umírněných skupin, které svou ideologii prosazují nenásilnými prostředky.⁶⁷

⁶⁷ vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/doc/soc/05.doc

EKOLOGICKÁ HNUTÍ v ČR

Stát zasahuje do problematiky životního prostředí, zejména z důvodu selhávání trhu v této oblasti. Při produkci a spotřebě statků vznikají negativní jevy, zejména v podobě znečišťování životního prostředí, hluku či redukce přirozené diverzity druhů. Tyto náklady je potřeba zohlednit, a proto intervenuje stát. Na jedné straně stanovuje normy, které musí producenti dodržovat pod hrozbou sankcí, na straně druhé zavádí daně, poplatky či pokuty, pomocí nichž se cena opotřebených či zničených přírodních zdrojů promítne do nákladů na výrobu. V souvislosti s těmito opatřeními vzniká prostor pro působení zájmových skupin na veřejnou moc. Samozřejmě zde lobbují výrobci, kteří se snaží o to, aby je přijatá opatření co nejméně zatěžovala, respektive aby je alespoň neznevýhodňovala vůči ostatním konkurentům. Proti nim stojí různá ekologická hnutí, jejichž záměr je opačný.

Ekologická hnutí jsou zakládána z důvodu stále se zhoršujícího životního prostředí na naší planetě. Zakládají je lidé, kterým není jedno, co se děje na tomto světě. Jsou to lidé, kterým se líbí příroda a nechtějí ničit dary, které jsou zde už několik tisíc let jen proto, že se zde chtějí zakládat nové továrny, které prostředí budou ničit ještě dál.

Členem ekologického hnutí se může stát každý, který má zájem o přírodu a chce ji zachovat takovou, jakou ji zanechali nám naši předci.

Historie ekologického hnutí v České republice

Ekologické hnutí ve světě vzniklo jako součást tzv. „radikálních hnutí“ během 60. a 70. let 20. století a bylo reakcí na vzrůstající devastaci přírody způsobenou moderní průmyslovou civilizací. Aktéři působící v ekologických organizacích a skupinách se začali „tlačit“ do světové politiky a požadovat změnu přístupu k ochraně životního prostředí.

Na území České republiky však byly tyto tendence patrné až na konci 80. let. S nástupem komunistického režimu v roce 1948 totiž uhasly kultura a tradice civilního protestu a zájmových sdružení. Veškeré občanské iniciativy byly podřízeny schválení komunistickou stranou. Politický systém dovoľoval mimostranické aktivity založené na masové mobilizaci buď jako prostředky pro utvrzení ideologických zájmů, nebo jen jako svou laskavost, a přísně je kontroloval.

Základy socialistické společnosti byly vybudovány na industrialismu, který redukoval význam životního prostředí pouze na využitelnost přírodních zdrojů pro potřeby průmyslové výroby. Ekologické iniciativy⁶⁸ byly brány jako nepřátelé režimu. Jedinou dovolenou ekologickou organizací byla Ekologická sekce, jejíž činnost však spadala pod komunistickou stranu, tudíž její vědecké zprávy o stavu životního prostředí často neodpovídaly skutečnosti.

V průběhu 80. let dochází ke krizi komunistického režimu, která vyvrcholila revolucí v roce 1989, pádem komunistického režimu a ideologickou přeměnou společnosti. Tyto události se výrazně promítly také do vývoje českého ekologického hnutí. Přestože již několik málo skupin zabývajících se ochranou životního prostředí na konci 80. let existovalo, po revoluci dochází k rapidnímu nárůstu jejich počtu i zájmu veřejnosti o problémy spojené se životním prostředím. Environmentální problematika se stává objektem veřejných i politických diskuzí. Také fakt, že „koncem 80. let 20. století patřilo životní prostředí na území, které je dnes Českou republikou, k nejhorším v Evropě a v některých ukazatelích i na světě,“⁶⁹ přispěl ke změně environmentální politiky státu. Se změnou z „malé“ na „velkou“ ekologii a především díky změně režimu vznikla nová schémata aktivit mající za následek i změnu strategií ekologických organizací – začali se pořádat veřejné akce a meetingy s cílem co nejvíce upoutat zájem veřejnosti o environmentální problémy. Významný zlom nastal také ve formování spojení jak mezi domácími organizacemi, které do té doby působily spíše na lokální úrovni, tak se zahraničními, což umožnilo zabývat se problémy rozsáhlejšího, později i globálního charakteru.

S nástupem vlády vedené Václavem Klausem v roce 1992 nastává nová, avšak ne příliš příznivá etapa ve vývoji ekologického hnutí. „Klausova osobní ideologická antipatie vůči politizovaným zájmovým sdružením a politizované občanské společnosti obecně, se hořce odrážela v jeho postoji a chování k ekologickým hnutím.“ Ve svých projevech a politických debatách ironizoval problémy týkající se životního prostředí, ekologické skupiny se za jeho vlády staly opět okrajovou částí společnosti. „Byly dokonce sledovány kontrarozvědkou, protože vládní činitelé je považovali za „extrémistické“ organizace.“⁷⁰ Toto označení si však organizace vysloužily také kvůli výstředním kampaním, které měly za cíl

⁶⁸ První ekologickou organizací na území ČR bylo sdružení Brontosaurus založené v 70. letech. Centrem jeho zájmů byla ochrana životního prostředí a vzdělávání mládeže. Mnoho z pozdějších zakladatelů ekologických organizací vzešlo právě z jeho řad. Režim jeho aktivity stíhal, sdružení však existuje dodnes.

⁶⁹ *Životní prostředí v České republice 1989 – 2004* (2005). Praha, Česká informační agentura životního prostředí (CENIA), s.31.

⁷⁰ NĚMEC, Petr. *Public relations komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: 1999, Management Press, s. 87.

upozornit na ekologické problémy samotnou veřejnost, upoutat zájem veřejnosti o tyto problémy a prostřednictvím veřejného mínění tak apelovat na změnu postojů k problematice ochrany životního prostředí.

Konec vlády Václava Klause v roce 1996 znamená počátek nové éry pro ekologická hnutí. Od roku 1997 pozorujeme obrat v postoji vlád k ekologickým organizacím. Dochází k obnovení politické spolupráce a „aktivisté nevládních organizací se stávají partnery státních institucí.“⁷¹ S přístupem politiků se mění také přístup ekologických organizací. „Utopismus a radikalismus českých ekologických organizací ustoupil v polovině 90. let úsilí, aby byly akceptovány jako profesionální a institucionalizované organizace.“ Tato snaha se projevila zájmem o zlepšování spolupráce s vládními činiteli, lepším využíváním zdrojů a to jak finančních, tak lidských, dosahováním konkrétních výsledků a celkově zefektivněním práce s cílem vytvořit obraz stabilní a seriózní organizace. Důsledkem této snahy je trend zvyšování požadavků na odbornost činností ekologických organizací a s tím související nárůst počtu odborníků zapojených do aktivit organizace. V oblasti metod práce požadavek odbornosti vyplynul v rozšiřování repertoáru strategických a taktických prostředků používaných při vedení jednotlivých kampaní. „Ekologičtí aktivisté se zaměřili na dlouhodobé kampaně, které – jak ukázali zkušenosti – mají trvalejší účinek než kampaně krátkodobé.“⁷² Došlo k obratu od pasivního upozorňování na problémy zejména výraznými přímými akcemi k aktivnímu nabízení konstruktivních řešení ekologických problémů. Tyto návrhy řešení byly dokládány provedenými výzkumy a analýzami a aktivně prosazovány na patřičných místech. Organizace si začaly uvědomovat, že pouhou opozicí proti politickým a úředním rozhodnutím mohou jen těžko něco zásadního změnit, a přeměrovaly svou orientaci od protestních akcí k výzkumu a lobování. Souběžně s institucionalizovanými organizacemi se však objevily i nové organizace „eko-anarchistického“ charakteru, které vznikají jako reakce na formalizaci ekologických organizací a ostře s nimi kontrastují. Na přelomu století v souvislosti s plánovaným vstupem České republiky do Evropské unie muselo dojít k harmonizaci českého environmentálního práva a západních norem. Ustanovené ekologické organizace byly do tohoto procesu zapojeny jako aktivní společníci podílející se svými názory a projekty na vzniku nové environmentální legislativy. „V současnosti představují ekologické organizace

⁷¹ NĚMEC, Petr. *Public relations komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: 1999, Management Press., s.87.

⁷² NĚMEC, Petr. *Public relations komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: 1999, Management Press., s.87.

v České republice jeden z nejvíce zavedených a rozmanitých segmentů sdružujících aktivit“ a neustále posilují svou pozici legitimních partnerů pro politické diskuse.

Mezi nejznámější ekologické organizace v ČR můžeme zařadit následující:

BRONTOSAURUS

S nápadem na založení tohoto hnutí přišli mladí lidé z Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd. Vznikl nápad s využitím myšlenky z konference Organizace spojených národů ve Stockholmu v roce 1972, kdy UNESCO vyhlásilo následující rok „Mezinárodním rokem ochrany životního prostředí“. S tímto nápadem přišli do redakce Mladého světa. Tehdy Vladimír Jiránek nakreslil tolik známý symbol Brontosaura. Tak vzniklo heslo „Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti“. Odborníci na životní prostředí připravili 10 témat s úkoly, Český Ústřední Výbor Socialistického Svazu Mládeže vzala akci za svou, připojila se Česká st. Pojišťovna a tak se v lednu 1974 zrodila „Akce Brontosaurus“.

Tato akce byla připravena jako jednorozční, ale spontánní odezva si vynutila pokračování. Tak se změnila na časově neomezený program výchovy k ekologickému myšlení a jednání. V Čechách a na Moravě začali vyrůstat organizátoři, tvořila se metodika akcí, vznikla centra v Praze, Brně, Pardubicích, Uherském Hradišti a jinde. Už v roce 1974 se pod záštitou Brontosaura konaly pobytové víkendové i prázdninové akce v přírodě, ale jejich největší rozvoj nastal až v roce 1978, kdy se inicializoval Mladý svět, který tuto formu činnosti začal organizovat jako "Prázdniny s Brontosaurem". Začal se budovat systém a v roce 1978 se hnutí stalo samostatně řízenou činností Socialistického Svazu Mládeže. Po revoluci v roce 1989 se Hnutí Brontosaurus osamostatnilo a v lednu 1990 proběhla v Brně 1. Konference Hnutí Brontosaurus, na které vznikla také nová organizační struktura. Základem se staly hospodářsky zcela samostatné základní články a byla zvolena Rada Brontosaura, ta zastupuje hnutí jako celek a koordinuje jeho činnost mezi Valnými hromadami. První Valná hromada proběhla na podzim roku 1990 v Litvínově. Ukázala, že některé základní články se kromě ekologické výchovy více angažují v působení na státní orgány.

Hnutí Brontosaurus je nevládní, nezisková organizace, která spojuje snahu o ekologickou výchovu s aktivitami pro volný čas - hrami, divadlem, výtvarnem a hudebnem,

a také pracuje na tom, aby naše prostředí zůstalo co možná nejhezčí. Brontosauří klasika, to je víkendová nebo prázdninová akce, na níž si účastníci užijí jak brigád na zvelebení přírody, tak i her. Za tím účelem si vychovávají vlastní organizátory, kteří pak připraví terén.

Programové cíle Hnutí Brontosaurus

1. Vychovávat sebe i ostatní k ekologickému jednání, tzn. jednání odpovědnému ke společnosti i přírodě, formovat takový životní způsob, který nebude poškozovat prostředí, v němž žijeme. Rozvíjet výchovu zkušeností a prožitkem - výchovu prací, osobním příkladem, hrou a bezprostředním kontaktem s přírodou - jako účinné, ale málo prošlapané cesty ovlivňování člověka.
2. Provádět nezávislou kontrolní činnost v oblasti životního prostředí, zaujímat vlastní stanoviska k problémům, které se nás týkají a v tomto smyslu působit na státní orgány, nevládní organizace a všechny hospodářské subjekty. Podporovat ty síly, které usilují o odklon od konzumního způsobu života a přechod k ekologicky přijatelnému a trvale udržitelnému rozvoji společnosti.
3. Snažit se dávat si navzájem radost a příjemné zážitky, podporovat pořádání nápaditých akcí, které přispívají k ochraně a tvorbě životního prostředí a rozvoji člověka.⁷³

Z uvedených příkladů je jasné, že se odborníci nerodí jen na vysokých školách, nebo jiných institucích. V některých případech mohou být lidé, kteří získali zkušenosti v nevládních organizacích, rovnocennými partnery těchto institucí a přímými iniciátory pozitivních změn ve společnosti. Investice vložené do vzdělání globální výchovy a projektů podporujících smysluplné využití volného času, zejména středoškolské mládeže, se společnosti po všech stránkách několikanásobně vyplatí. Česká republika má v tomto směru na co navázat už díky *Janu Amosu Komenskému*.

⁷³ <http://www.brontosaurus.cz/>

HNUTÍ DUHA

Toto hnutí založila skupina studentů v Brně krátce před listopadem 1989. Od té doby se rozvinulo v organizace, na jejíž činnosti se podílejí stovky lidí, tři desítky místních skupin a národní centrum (sídlí v Brně a malou částí v Praze a Olomouci). Podle sociologických průzkumů je dnes Hnutí DUHA nejznámější ekologickou organizací v České republice.

Systematicky se věnuje tématům, která mají zásadní vliv na ekologickou situaci v naší zemi: energetice, lesnictví, těžbě nerostných surovin, dopravě atd.

Lesy: Snaží se obnovit ekologickou stabilitu lesů. Zaměřují se na obnovu původních dřevin, návrat predátorů a brání další likvidaci lesních společenstev.

Doprava: Chtějí zachránit železniční síť v regionech, především tedy vystupují proti rušení místních a regionálních tratí i vlakových spojů. Namísto výstavby nových dálnic prosazují celkový útlum přebujelé dopravy a důraz na příznivější způsoby.

Energie: Usilují o čistší a bezpečnější výrobu energie. Vedou kampaně proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín, proti rozšíření těžby uhlí, za úspory energie a lepší využití obnovitelných zdrojů.

Suroviny: Chtějí výrazně snížit těžbu neobnovitelných surovin tak, aby nebyly vyčerpány během jedné generace. Vedou kampaně proti těžbě suroviny na vývoz.

Způsoby práce Hnutí DUHA sahají od spolupráce s obecními zastupitelstvy, přes zpracovávání odborných materiálů, jednání s politiky a státními úřady, poskytování právní pomoci a programy pro školy, až po veřejná vystoupení a přímé akce.

Hnutí DUHA je registrováno jako občanské sdružení, je nezávislé na státu, politických stranách, průmyslu, odborech, či jiných zájmových skupinách. O jeho směřování rozhoduje Rada tvořená zástupci místních skupin a centra. Prostředky na svoji činnost Hnutí DUHA získává z dotací zpravidla vázaných na konkrétní projekty od českých a zahraničních nadací, vlád a soukromých dárců sdružených ve Společnosti přátel Země.⁷⁴

⁷⁴ <http://www.ecn.cz/duha>

DĚTI ZEMĚ

Toto ekologické hnutí bylo založeno na dvou schůzkách 27. září a 27. října ještě před listopadovou revolucí v roce 1989. Od počátků se Děti Země vyvinuly v celonárodní organizaci čítající pobočky ve čtrnácti městech a obcích České republiky. Patří mezi největší české ekologické neziskové organizace.

VERONICA

Nadace VERONICA byla založena v roce 1992. Jejím posláním je podporovat rozmanité formy šíření myšlenek šetrného vztahu k přírodě. V centru naší pozornosti jsou místní i regionální projekty na zachování přírodních a kulturních hodnot krajiny: zejména na Moravě a ve Slezsku. Prostředky nadace jsou využívány mj. na podporu vydávání a distribuci časopisu Veronica, ekologických publikací a jiných tiskovin, ekologického poradenství, a na pořádání výchovných, vzdělávacích a kulturně zaměřených akcí pro veřejnost i na realizaci konkrétních programů na venkově. Nadace Veronica patří mezi asi 170 nadací, které splnily kritéria a byly přeregistrovány podle nového zpřísněného zákona o nadacích a nadačních fondech. Nutnost přeregistrování vedla také ke sloučení s Nadací pro záchranu lužního lesa. Fond shromážděný nadací lužního lesa pro výkup strategických přírodně cenných pozemků v Bílých Karpatech.⁷⁵

Závěr

Závěrem chci zdůraznit, že snahy ekologických hnutí v České republice, ale i na celém světě nejsou zbytečné. Jediným problémem se fakt, že jen několik málo jedinců nedokáže zabránit ničení životního prostředí. Všichni se musí zamyslet nad tímto problémem, protože všichni žijeme na této planetě a musíme se o ni i starat. Když se budou všichni alespoň trochu starat o životní prostředí a prostředí kolem nás, tak se zabrání takové katastrofě, která se na nás řítí v podobě zničeného prostředí. Pokud bude zničena zeleň, tak i lidstvo musí uvědomit, že škodí jenom samo sobě. Víím, že všichni lidé na Zemi nebudou dělat jen to, co je správné, ale i tak stačí, když se o to budou snažit.

⁷⁵ Výroční zpráva základní organizace Českého svazu ochránců přírody VERONICA

II. Empirická část

Cíl výzkumu

Cílem empirické části - průzkumu je realizace případové studie určitého, nového sociálního hnutí v případě této práce je to ekologické „Hnutí Duha“ a zjistit, nakolik toto sociální hnutí odpovídá znakům nových sociálních hnutí a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí.“

Hlavní částí empirického výzkumu pak budou volné odpovědi na otázky a to: *Co je nového na Vašem „novém“ sociálním hnutí oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím?, Jaká je Vaše ideová a hodnotová výbava, V čem je jiná Vaše organizační struktura a forma oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím? a.j.*

Metody výzkumu

Metody výzkumu a sběru empirických dat, pro které jsem se rozhodl, je využití případové studie, konkrétně studie komunity, která v této práci bude usilovat o zkoumání jedné konkrétní komunity a o celistvé a současně podrobné zpracování a pochopení příkladů vymezeného sociálního jevu a snahu naplnit teoretické požadavky na výzkum určitého nového sociálního hnutí. Pro takové studie se někdy používá označení sociografie. Popisují se a analyzují vzorce hlavních aspektů života komunity (politické aspekty, práce, volný čas, struktura organizace, rodinný život atd.) a provádí se jejich srovnání.

- případová studie je příkladem důležitého teoretického konceptu a ilustruje konkrétní teorii
- předmětem je studie případu jednoho hnutí
- případová studie se zaměřuje na konkrétní procesy v hnutí
- na předmět studie je nahlíženo v širším kontextu aktérů, který jej ovlivňují, tzn. sympatizanti, odpůrci, oponenti, veřejnost apod.
- při sběru dat byly aplikovány metody z oblasti kvalitativních procedur jako zúčastněné pozorování, hloubkový rozhovor a různé zdroje informací, jako

odborná literatura, novinové články a jiné mediální zdroje informací jako např. letáky a informační zdroje hnutí, včetně webových stránek hnutí.⁷⁶

Použil jsem polostandardizovaný rozhovor-označovaný také jako nestrukturovaný, kvalitativní nebo hloubkový. Může mít formu volné explorace a jeho příprava zůstává většinou jen z vymezení cíle a schematického plánu.⁷⁷

Na konci studie může být zkoumaný případ vřazen do širších souvislostí, může se srovnat s jinými případy, případně může být u něj také posouzena validita výsledků.

Výzkum byl uskutečněn v průběhu měsíce února 2010 a hloubkový rozhovor byl veden s jedním z členů nejužšího vedení, který u této organizace pracuje jako zaměstnanec již 12 let, je mu 40 let a z důvodu, že si to osobně nepřál, nebudu uvádět jeho jméno.

Stávající výzkum byl uskutečněn u **dobrovolného neziskového sdružení občanů „Hnutí Duha – Přátele Země Česká republika“ (dále jen Hnutí Duha) v Brně**. Hlavní částí empirického výzkumu pak bude moje zkoumání dat a hledání propojení mezi nimi a výzkumnými otázkami. Některé otázky, na něž bude výzkum odpovídat, pak budou vřazeny do širších souvislostí. Tato fáze se prolíná se sběrem dat.⁷⁸

Tato diplomová práce by mohla sloužit k několika účelům: 1. mohl by to být podpůrný materiál pro získání základního a pokud možno srozumitelného přehledu, či struktury o nových sociálních hnutích pro veřejnost. 2. může sloužit také jako materiál k pochopení fungování organizační struktury uvnitř hnutí různým bezpečnostním složkám, které některé tyto hnutí považují za extrémní a případně tuto „nálepku“ odstranit jako neopodstatněnou.⁷⁹

⁷⁶ JANÍK, Z. *Strukturální a kulturní analýza soc. hnutí* (dis. pr.), MUNI Brno, 2007, s. 65-66.

⁷⁷ PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*, 101 s. vyd. IMS Brno, Brno: 2009, s. 11-12.

⁷⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum-Základní metody a aplikace*, vyd. Portál, 1. vydání., Praha: 2005, 408 s., ISBN 80-04-2, s. 114.

⁷⁹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum-Základní metody a aplikace*, vyd. Portál, 1. vydání., Praha: 2005, 408 s., ISBN 80-04-2, s. 104-114.

4. Realizace případové studie „HNUTÍ DUHA“

V této části mého empirického výzkumu bylo cílem zjistit, na několika konkrétních případech nejdříve znaky charakterizující stará sociální hnutí (především dělnické hnutí), které jsem následně srovnal se znaky nových sociálních hnutí a v celkovém kontextu potom provedl následné srovnání pomocí rozhovoru se zástupcem současného nového sociálního hnutí, v případě této studie se zástupcem ekologické organizace „Hnutí Duha.“ V první části jsem popsal nejdříve problematiku, s kterou jsem seznámil dotazovaného, poté jsou interpretovány odpovědi k dané problematice.

Sociální hnutí a masová média

Masová média můžeme řadit mezi charakteristické atributy modernity. Výzkum masových médií šel ruku v ruce s rozvojem teorie masové společnosti. Masová média a jejich rozvoj ovlivnil i dominantní formu starých sociálních hnutí, např. hnutí dělnické.

Sociální hnutí minulosti, tedy zejména hnutí dělnické, vnímalo masová média jako nástroj ideologické dominance, jako nástroj šíření kapitalistické ideologie spočívající ve vnímání masových médií jako formy nadvlády a vychází z předpokladu, že žurnalisté si vnitřně socializují dominantní kapitalistickou ideologii a mají tendenci přijímat a udržovat si účelovou prezentací faktů a zpráv, což je charakteristické negativním hodnocením cizích zemí, zejména zemí zaostalých. Dělnické hnutí tak vnímalo masová média jako jeden z ideologických státních aparátů kapitalistického výrobního způsobu. Právě do kontextu hegemonie a dominance vládnoucí ideologie v masových médiích tak můžeme zasadit vztah masových médií a dělnického hnutí.

Můžeme říci, že dělnické hnutí se pokoušelo ustavit vlastní média a kanály (zejména různé dělnické noviny a časopisy), prostřednictvím kterých mohli šířit své alternativní antikapitalistické výklady sociální reality. Klasická sociální hnutí orientovaná zejména na reprezentaci zájmů a získání politického vlivu, se tak soustředila na čistě propagandistickou a ideologickou mediální produkci, v drtivé většině bez jakékoliv participace jednotlivých aktérů. Mediální produkce dělnického hnutí byla tedy specifickým prostředkem „uvědomování“ mas a jejich ideologické konverze, a v drtivé většině případů byla vytvářena profesionálními agitátory a novináři, kteří měli reprezentovat zájmy dělnické

třídy. Dělnické hnutí tak většinou produkovalo vlastní média podle leninistického vzoru, předpokládající mediální hegemonii kapitalistických masových médií. Udržovala si poměrně striktní hierarchii, produkující vlastní média jako nástroj antikapitalistické propagandy a třídního uvědomění nevzdělaných mas. I přesto, že můžeme toto tvrzení považovat za významnou charakteristiku médií dělnického hnutí, nalézáme i zde jisté výjimky. Ty jsou reprezentovány zejména antiautoritářskými prvky dělnického hnutí, jakými jsou např. anarchisté. Tyto skupiny později stály v opozici vůči dominantnímu leninistickému přístupu a jejich média „prezentovala zapojení " obyčejných lidí," jejichž historii a aspirace se tyto média snažila odkrýt a mobilizovat.“ Výše uvedené však neznamená, že tyto média byla ve svém úsilí začlenit široké vrstvy populace do mediální produkce vždy úspěšná. Shrňme-li, dělnické hnutí rezignovalo na snahu o proniknutí do médií a můžeme říci, že dělnické hnutí jako celek akceptovalo leninistický model mediální produkce jako prostředku „uvědomování mas.“

Změna v tomto přístupu nastala právě v souvislosti s kritickou reflexí tohoto marxistického přístupu ke konci 60. let 20. století, s úpadkem klasického dělnického hnutí a s přesunem důrazu na význam hnutí nových. Změna ve vnímání role masmédií přinesla i změnu vztahů mezi masovými médii a „novými" sociálními hnutími. Namísto odmítání participace a prezentace vlastních myšlenek v masových médiích, se nová sociální hnutí soustředila na proniknutí do těchto médií jako nezávislého prostoru, prostřednictvím kterého mohou prosadit svůj výklad reality.

Někteří autoři pak tvrdí, že namísto snahy o proniknutí do mediální agendy masmédií mají sociální hnutí mnohem větší šanci na úspěch prostřednictvím proniknutí do veřejné agendy. Veřejná agenda je mnohem širěji přístupná skrze občanské spolky, školy, církevní sbory, média, dopisování a stále více i skrze internet. Hnutí tak mohou ovlivňovat veřejnou agendu skrze své informační materiály, letáky, knihy a dokumentární videa. Témata zviditelněná ve veřejné agendě poté nalézají snadnější způsob proniknutí do agendy mediální.⁸⁰

Na problematiku propojení Hnutí Duha s masmédií, a zda jejich hnutí klade důraz na pokrytí jejich akcí masmédií se dotazovaný vyjádřil následovně:

⁸⁰ GIRIMOV, J. *Sociální hnutí a internet: Indimédia v komplexní společnosti sítí*, (dist. podpora), MUNI Brno: 2009, s. 33-46.

„Samozřejmě, mediální podpora je pro nás velice důležitá, potřebujeme, aby lidi o nás věděli, aby věděli, co děláme, takže v tomto smyslu určitě ano. Také vydáváme tiskové zprávy, které průběžně anoncuje, informujeme veřejnost i novináře. Pravidelně se na nás obracejí média a vydáváme řadu publikací nebo pořádáme vzdělávací akce. Novinářům nabízíme např. kvalifikované komentáře k aktuálním domácím i mezinárodním ekologickým tématům, podkladové materiály k věci, na kterých právě pracujeme, pravidelně zasíláme tiskové zprávy, či kontakty na další experty. Takže ano, mediální osvěta a spolupráce s médii je pro nás velice důležitá a v dnešním globalizovaném světě, propojeného komunikačními technologiemi je tato naše spojitost s nimi, myslím s masmédií na různé úrovni prakticky nevyhnutelná a téměř povinná, ale je to značně složité. Dále chci zdůraznit, že prakticky ve všech případech je důležitá podpora veřejnosti, která je však možná pouze tehdy, pokud se široká veřejnost o aktivitách podnikaných občanskými organizacemi dozví. Takže nejefektivnějším prostředkem šíření informací jsou, jak již jsem uvedl v současné době hromadné sdělovací prostředky. Naše aktivity se do sdělovacích prostředků nedostávají právě jednoduše. Pokud se nám to přeci jenom podaří, tak publikují novináři a média, která s námi aktivně dlouhodobě spolupracují a komunikují. Druhou možností, jak na sebe upozorňujeme je pořádání výrazných veřejných akcí, které přitáhnou pozornost hromadných sdělovacích prostředků, což je ale v dnešní době kdy je v kurzu „bulvarizace,“ čím dál těžší a naše akce, pokud mají být mediálně úspěšné, musíme dělat nápadněji a výrazněji. Takovými akcemi byly třeba ty na Šumavě, jejichž cílem byla ochrana prvních zón Národního parku před nelegální těžbou dřeva.“

Myslím, že jste jako ekologická hnutí obecně jako celek částečně „zmizeli“ z mediální scény. Jak si to vysvětlujete?

„Musím říci, že příčina, proč jsme „zmizeli,“ myslím v tomto případě naše Hnutí DUHA, je jistě více. Jednak ekologické neziskové organizace, které působí v České republice, skutečně do značné míry přestaly provádět výrazné, kontroverzní, mediálně viditelné akce, protože některé aktivistické organizace dospěly k poznání, že protestní akce typu blokády či demonstrací se někdy mýjejí účinkem. Vědomě se tedy snaží vymanit se z nálepek „ekoteroristů, protestantů a křiklounů“ které jim byly v minulosti přiděleny a mají radši snahu budovat si jméno odborníků, kteří nabízejí různá řešení problémů životního prostředí.“

Organizační struktura a hierarchie v sociálních hnutích

Například Neveu (dle Barša a Císař 2004) shrnuje charakteristické diference mezi „novými“ a „starými“ sociálními hnutími do čtyř bodů. Prvním z nich je změna ve formách organizace a jednání, které je charakteristické důrazem na decentralizaci u nových sociálních hnutí a autonomii na jedné straně, oproti centralizovaným hierarchickým stranám a všudypřítomné byrokracii charakteristickou pro stará sociální hnutí na straně druhé.⁸¹

Zajímá mě, jaká je vaše hierarchie a organizační struktura u Hnutí Duha, zda jste sítí organizací a zda jsou vztahy mezi členy formální, přátelské, nebo hierarchizované ve smyslu nadřízený podřízený, jako tomu bylo u „starých sociálních hnutí.“

„Tak základní organizační struktura vypadá tak, že nejvyšším správním orgánem je rada Hnutí Duha a je volena dvěma základními organizacemi a tyto dvě základní části organizace jsou národní kancelář, kde jsme teď, to znamená Brno a k tomu patří ještě dvě malé kanceláře v Praze a Olomouci a to je jedna část té organizace a druhá část organizace jsou místní skupiny, kterých je v současnosti dvanáct v celé ČR a to jsou ty dva základní prvky, nad kterými je již zmíněná rada Hnutí Duha, která je sedmičlenná a je vrcholným orgánem sdružení volená na dvouleté funkční období. Složení rady kopíruje strukturu organizace tak, že v ní jsou zastoupeny jak místní skupiny, tak národní kancelář. Rada Hnutí Duha je nejvyšším, tzv. statutárním orgánem Hnutí Duha. Úkolem rady je pak činit zásadní rozhodnutí a určovat směr, kterým se má naše organizace ubírat. Rada rozhoduje například o změnách stanov, podobě strategických dokumentů, zaujímá stanoviska k důležitým záležitostem, kontroluje činnost centra Hnutí Duha, jmenuje a odvolává ředitele centra, schvaluje jeho rozpočet a dozírá na práci centra. Ve vztahu k místním skupinám rada oficiálně potvrzuje jejich vznik i zánik, jmenuje a odvolává koordinátora. Dále Rada dohlíží na to, aby centrum a místní skupiny dodržovaly stanovy a schválené strategie.“

Hnutí Duha má v současnosti 10 místních skupin v různých českých a moravských místech. Nejaktivnější místní skupinou je olomoucká, která má dokonce několik placených zaměstnanců, pracuje na svých projektech a velmi aktivně spolupracuje na společných projektech s centrem. Ostatní místní skupiny jsou čistě dobrovolnická sdružení aktivních lidí, kteří se zabývají podobnými tématy jako národní kancelář, obvykle však na místní úrovni. Centrum je ve veřejné komunikaci označováno jako „Národní kancelář Hnutí Duha,“ jeho

⁸¹ NEVEU, E. 1996. *Sociologie des mouvements sociaux*. Paris: Découverte dle BARŠA, Pavel., CÍSAŘ, Ondřej, *Levice v postrevoluční době*, 1. vydání, Brno: 2004, Centrum pro studium demokracie a kultury, 210 s. ISBN 80-7325-033-0.

ředitel je výkonnou složkou organizace. Je jmenován radou, které se také zodpovídá z výsledků své práce, je odpovědný za chod národní kanceláře, jedná jménem centra a může jednat i jménem celého Hnutí Duha. Centrum „zajišťuje vedení a koordinaci celostátních aktivit, usnadňuje komunikaci a podporuje předávání zkušeností mezi místními skupinami, vytváří pro ně přiměřené zázemí.“⁸²

Uspořádání nadřazenost vs. podřízenost je u vás vyloženo jenom z organizačního hlediska, nebo tady fungují mezi vámi neformální vztahy?

„Nějaký princip nadřazenosti a podřízenosti tady máme, protože za to centrum odpovídá ředitel, pak tady je nějaký vrcholný management, takže nějaký částečný princip nadřazenosti a podřízenosti tady určitě funguje. Ale ty zásadní otázky se snažíme řešit na základě společného konsenzu. Centrála je v Brně. Centrum má samozřejmě nějakou organizační strukturu, která částečně hierarchizovaná je, ale snažíme se cíleně budovat to, čemu se říká participativní organizační kultura, což znamená, že na zásadních rozhodnutích hledáme shodu v rámci celé organizace, na základě širšího konsenzu, ale neformální vztahy tady převažují.“

Hnutí Duha je postaveno na participativní organizační kultuře. Široká participace je možná pouze za předpokladu jasného rozdělení kompetencí a respektování odpovědnosti jednotlivých pracovníků. Pracovník nesoucí odpovědnost za určitou oblast může podle svého uvážení zvolit, navrhnout, nebo zamítnout řešení. Za své rozhodnutí se zodpovídá svému přímému nadřízenému, respektive řediteli. Zdánlivý rozpor (mezi hierarchizací organizační struktury a deklarováním participativní organizační kultury) je překlenován systémem porad. Porady vytváří prostor pro širokou participaci zaměstnanců i dobrovolníků na rozhodování organizace jednak v rámci jednotlivých týmů (oddílů), ale také o klíčových otázkách týkajících se celé organizace.⁸³

Kdo tedy je nakonec zodpovědný za rozhodnutí?

„Konečnou odpovědnost za veškerá rozhodnutí v záležitostech centra má na základě stanov ředitel centra. Ředitel část této odpovědnosti přenáší na jednotlivé vedoucí pracovníky

⁸² *Organizačního manuál Hnutí DUHA, 2006, (dokument, jehož hlavní funkcí je na jednom místě shromažďovat většinu informací tak, aby byly jednoduše dostupné jednak stávajícím lidem v Hnutí DUHA, ale zejména novým zaměstnancům a dobrovolníkům, aby měli možnost co nejjednodušeji proniknout do fungování organizace).*

⁸³ *Organizačního manuál Hnutí DUHA, 2006, (dokument, jehož hlavní funkcí je na jednom místě shromažďovat většinu informací tak, aby byly jednoduše dostupné jednak stávajícím lidem v Hnutí DUHA, ale zejména novým zaměstnancům a dobrovolníkům, aby měli možnost co nejjednodušeji proniknout do fungování organizace).*

a ti zase na pracovníky svých oddílů. Pracovníci centra se tak na rozhodování podílejí prostřednictvím spolurozhodování v rámci své práce, třeba formou pravidelných porad, účastí v pracovních skupinách a připomínkování zásadních návrhů. Účelem našich porad není pouze samotné rozhodování, ale i nalezení shody a optimální řešení aktuálních úkolů a problémů.“

Jak funguje interní komunikace mezi vámi v rámci organizace?

„Tak v rámci Hnutí Duha probíhá interní komunikace, kromě již zmíněných porad a toho, že spolu lidé samozřejmě hovoří i několika dalšími způsoby. Jednak prostřednictvím tzv. mailinglistů (e-mailové rozesílače), které nám umožňují hromadné rozesílání e-mailů předem definované skupině osob, např. všem zaměstnancům a dobrovolníkům, účastníkům určité porady, nebo pracovníkům určitého programu. Dalším interním komunikačním nástrojem jsou u nás intranetové stránky, na kterých jsou umístěny základní informace nutné pro každodenní práci. K vnitřní komunikaci taky využíváme interní zpravodaj, určený pro dobrovolníky a zaměstnance, který nabízí informace o aktuálních aktivitách místních skupin i významných kampaních centra, rozhovory s novými zaměstnanci a dobrovolníky, podrobnosti o chystaných akcích a další zajímavé i užitečné texty. Tak myslím, tato oblast nám tady funguje docela dobře“

Jste jako organizace členem nějaké sítě organizací?

„Ano, jsme členy sítě přátelé země „Friends of the Earth International,“⁸⁴ což je největší světové sdružení ekologických organizací a v každé zemi je jen jeden zástupce a my jsme vlastně ten jediný český zástupce v této organizaci. A ještě fungujeme v dalších síťových organizacích.“

Ideová a hodnotová výbava sociálních hnutí

⁸⁴ „Friends of the Earth International (FoEI), největší mezinárodní sdružení ekologických organizací s 70 členy v 69 zemích a s více než miliónem členů či pravidelných přispěvatelů. Spolupracuje na globálních a evropských programech FoEI i na bilaterálních projektech s jednotlivými členskými organizacemi. Také úzce komunikují s bruselskou kanceláří, která se věnuje ekologické politice EU.

Na rozdíl od starých sociálních hnutí, která se soustředila na (pře)rozdělování bohatství a přístup k rozhodovacím procesům, se nová sociální hnutí soustřeďují na rezistenci (odolnost) ve sférách každodenních aktivit a jejich požadavky jsou kvalitativně jiného typu (uzavření jaderné elektrárny, ochrana památek) nebo jsou projevem a potvrzením určitého životního stylu či identity - např. hnutí lesbiček či gayů.⁸⁵

Jaká je ideová a hodnotová výbava Hnutí Duha, ve smyslu jaké mají jako hnutí vize, cíle, v co věří, čím chtějí být, co prosazují a jaké hodnoty uznávají, se mi dostalo následující odpovědi:

„Rozumím, proto to nebudu hloubit z patra a přečtu Vám naši vizi. Mohu říct, že Hnutí Duha usiluje obecně o svobodnou a demokratickou společnost, která chrání a respektuje přírodu a zajišťuje čisté a zdravé prostředí pro život. Společnost, ve které chceme žít, musí také vytvářet prostor pro aktivní účast občanů na správě věcí veřejných a dávat významnou roli obcím a regionům. Měla by být sociálně citlivá, mírumilovná, schopná kritické reflexe a nést svůj díl globální spoluodpovědnost. Hnutí Duha klade důraz na svobodu, demokracii a otevřenou společnost, to považuje za principiální hodnoty. Proto jejich obhajobě přikládáme stejný význam jako hlavní, ekologické náplni naší práce. Ale máme také pragmatické důvody. Zkušenost naší země dokládá, že právo občanů mluvit do věcí veřejných je nezbytné k ochraně prostředí pro život každého z nás. Takhle si to nějak představujeme, to je vize do roku 2013. Pozitivní na ní je, že se na ní podílela naprostá většina lidí v organizaci.“

Hnutí Duha chce být významnou silou v české společnosti, která zásadně ovlivňuje její vývoj v ekologických tématech, včetně jejich sociálních, politických a ekonomických souvislostí. Přináší společnosti ideje, analýzy a informace; kampaněmi ji mění a získává veřejnost pro osobní účast na této změně.

Hnutí Duha prosazuje reformy podporující otevřenou společnost, která respektuje ekologické limity, zajišťuje environmentální zdraví a kvalitu života a chrání přírodu a krajinu. Mezi její hlavní prvky musí patřit aktivní demokracie; významná ekonomická, politická a sociální role obcí i regionů; sociální spravedlnost a globální spoluodpovědnost. Osobní odpovědnost, aktivní občanství a svoboda jsou nejdůležitější vlastnosti členů takové společnosti.“

⁸⁵ FIESTA, D., TOMEŠ, J., NOVOTNÝ, J., a kol., *Konflikt světů a svět konfliktů*, vyd. nakladatelství P3K Praha, 1. Vydání, 345 s. ISBN 978-80-9035 87-6-8, s. 246.

A dále: „Hnutí Duha navrhuje konkrétní opatření, jež sníží znečištění vzduchu a vody, pomohou omezit množství odpadu, chránit krajinu nebo zbavit potraviny toxických látek. Jejich práce zahrnuje jednání s úřady a politiky, návrhy zákonů, kontrolu průmyslových firem, pomoc lidem, rady domácnostem a vzdělávání, výzkum, informování novinářů i spolupráci s obcemi. Hnutí Duha působí celostátně, v jednotlivých městech a krajích i na mezinárodní úrovni.

Posláním Hnutí Duha je prosadit čisté a zdravé prostředí pro každodenní život. Svou práci chtějí získávat lidi k účasti na změnách společnosti, které omezí znečištění a zajistí ochranu přírody i respekt k ekologickým limitům.⁸⁶

Vztah sociálních hnutí k politice

Stará a nová sociální hnutí měli a mají odlišný vztah k politické sféře. Na rozdíl od starých sociálních, kterým šlo o zapojení do politických struktur a získání podílu na politické moci a rozhodování, nová sociální hnutí koncentrují svoji pozornost na vytváření prostorů autonomie a většinou neútočí přímo na stát, ale spíše na škodlivé aktivity konkrétních subjektů a v jejich rámci se pak snaží o vlastní, alternativní politiku, nezávislou na státu či trhu.⁸⁷

V problematice vztahu Hnutí Duha k politice a jejich politické orientaci, kam se kloní (i když si myslím, že jsou apolitičtí) na stupnici 1-10, přičemž 1 je extrémní levice a 10 je extrémní pravice, odpovídá dotazovaný:

„Těžko říct, ale na tom spektru to fakt nedokážu umístit, ale poznámka my nejsme apolitičtí, my se angažujeme v politice významně. My spolupracujeme se všemi stranami, takže bych neřekl, kam se přikláníme významně, I když samozřejmě strana Zelených má ten program jakoby nám bližší, protože se soustředí na témata, na která se soustředíme my, ale jinak se nebráníme spolupráci s politickými stranami žádným způsobem. Ale kam se jako hnutí řadíme, je těžké, protože jsme soubor individualit, každý má ty názory trošičku jinak a jako asi by bylo jednoduchý říci, že jsme mírně do leva, ale fakt jednoznačně to říci nemohu.“

⁸⁶ *Organizačního manuál Hnutí DUHA*, 2006, (dokument, jehož hlavní funkcí je na jednom místě shromažďovat většinu informací tak, aby byly jednoduše dostupné jednak stávajícím lidem v Hnutí DUHA, ale zejména novým zaměstnancům a dobrovolníkům, aby měli možnost co nejjednodušeji proniknout do fungování organizace).

⁸⁷ FIESTA, D., TOMEŠ, J., NOVOTNÝ, J., a kol., *Konflikt světů a svět konfliktů*, vyd. nakladatelství P3K Praha, 1. Vydání, 345 s., ISBN 978-80-9035 87-6-8, s. 246.

Máte snahu se v budoucnu částečně politicky a ekonomicky integrovat do společnosti, nebo preferujete vaše vymezení v občanské společnosti, tzn. záměrně zůstáváte mimo politiku?

„Politicky se nechceme jako vyloženě strana etablovat. Ve smyslu, že nejsme politická strana, tak ano zůstáváme mimo politiku.“

Byrokracie v hnutích

Zatímco pro nová sociální hnutí je charakteristický důraz na decentralizaci a autonomii, stará sociální hnutí se vyznačovala centralizací, hierarchismem a všudypřítomnou byrokracií pro ni tak charakteristickou.⁸⁸

Jak vaše organizace bojuje proti byrokracii, která byla typická pro „stará sociální hnutí.“ Snažíte se ji omezit, nebo je to „nutné zlo“ bez kterého dnes nemůže nikdo existovat.

V byrokracii se nevyžíváme nebo nějakých papírových kartotékách atd., ale určitá míra byrokracie u administrativy tady samozřejmě v té organizaci být musí, jednak z vnitřně organizačních důvodů, aby to fungovalo a některé věci musíme dělat povinně, což vyplývá z platné legislativy, ale nechceme se jí zatěžovat přespříliš, ale aby to bylo funkční.

Sociální různorodost členů a nábor nových příznivců

Z jakých sociálních skupin, či s jakým vzděláním se „rekrutují“ vaši členové nebo dobrovolníci.

„Dáváme si pozor na to slovo „členové,“ protože to je fakt hodně ošemetné. U nás jsou pouze: 1. zaměstnanci, 2. dobrovolníci, 3. příznivci a tyhle tři skupiny se nějak prolínají částečně. A z jakých sociálních skupin jsou? Spíš mladší lidi, současný věkový průměr jsme nedávno počítali a je asi 32 let, typicky jsou to vysokoškoláci a ze 2/3 humanitního nebo sociálního zaměření. A na bázi dobrovolnické to jsou většinou ještě studenti. Tady v Brně je to trošku specifické v tom, že spolupracujeme s Fakultou sociálních studií

⁸⁸ NEVEU, E. 1996. *Sociologie des mouvements sociaux*. Paris: Découverte dle BARŠA, Pavel., CÍSAŘ, Ondřej, *Levice v postrevoluční době, 1. Vydání*, Brno: 2004, Centrum pro studium demokracie a kultury, 210 s. ISBN 80-7325-033-0.

Masarykovy univerzity, takže hodně lidí tam studuje v oboru humanitních věd či environmentalistika, takže propojení lidí z téhle školy je tady poměrně velké.“

Jak probíhá nábor nových pracovníků, resp. kandidátů?

„Nábor nových pracovníků, resp. výběr vhodných kandidátů na jakékoliv pracovní místo probíhá na základě předem stanovených požadavků a z nich odvozených kritérií. Na základě pracovní náplně nebo zadání jednorázového úkolu se stanovují požadavky a kritéria, která musí pracovník na určité pozici splňovat. Pro výběr je pak rozhodující, nakolik jednotliví zájemci o pracovní místo splňují daná kritéria. Všechny kroky, které směřujeme k výběru vhodného kandidáta na konkrétní pracovní místo provádí „výběrová komise,“ zpravidla tří až čtyř členná, ve které jsou zastoupeni důležití pracovníci, případně dobrovolníci podle pracovního místa a zpravidla přímý nadřízený pracovníka, kterého přijímáme, pak ředitel centra či programový ředitel a personalista. V současnosti máme 40 zaměstnanců i s pražskou a olomouckou částí a zbytek je na dobrovolnické bázi. Je zde ještě „tvrdé jádro“ dobrovolníků, které s námi spolupracuje dobrovolně a část jsou aktuální dobrovolníci.“

Při obsazování volných pracovních míst využívá Hnutí Duha následujících forem náboru. Různé možnosti přitom lze vzájemně kombinovat:

- Obsazení stávajícím pracovníkem, který stejnou nebo podobnou práci již vykonává např. jako dobrovolník, stážista atp. Této možnosti se využívá zejména tehdy, pokud se daný pracovník na své pozici osvědčil. Takový postup přispívá k udržení kvalitních pracovníků, posílení motivace a zvyšování potenciálu organizace jako celku.
- Obsazení volného místa stávajícím pracovníkem, který dosud vykonává jinou práci. Jedná se spíše o výjimečné situace. Hlavním důvodem je opět udržení kvalitních pracovníků v organizaci. Nezbytnou podmínkou je, aby dotyčný pracovník splňoval potřebná kritéria pro nové místo.
- Obsazení místa na základě širokého výběrového řízení. Využívá se standardní postup (viz výše). Tato forma náboru umožňuje oslovit a získat zcela nové lidi a rozšířit okruh spolupracovníků. Nevýhodou je časová náročnost a často nejistý výsledek.

- Obsazení místa předem vytipovaným kandidátem na základě uzavřeného výběrového řízení. Jedná se o modifikovanou verzi předcházející formy, využívá se standardní postup, okruh oslovených kandidátů je však omezený. V případě, že vhodné kandidáty lze předem vytipovat, jde o velmi efektivní metodu (časová úspora, více jistoty).⁸⁹

Sebevzdělávání u sociálních hnutí

Stará sociální hnutí do značné míry vycházela z projektu moderny založeného osvícenstvím. To způsobilo, že se s enormní důvěrou obracela ke vzdělávání, včetně vzdělávání dospělých. Osvícenství v určitém smyslu požadovalo výchovu veškerého lidu. Dědicové osvícenství chtěli rozšířit vzdělání mezi nižší vrstvy a pozvednout je k uvědomělejšímu způsobu života. Vzdělaná společnost podle těchto představ stála v protikladu vůči společnosti zaostalé. Stará sociální hnutí proto podporovala vznik moderního školství, vědy, médií, moderní občanské společnosti, čtenářské spolky, diskusní kluby, sportovní organizace, hospodářská sdružení a v neposlední řadě i politické strany. Stará sociální hnutí se soustředila především na rozšíření přístupu ke vzdělání a na prosazení práva na vzdělání. Dále usilovala o vznik systému všeobecného vzdělávání, zakládala příležitosti pro vzdělávání dospělých a podporovala sebevzdělávání. Vzdělávání formou hnutí mělo díky své masovosti mimořádně vysokou prestiž. Naopak u nových sociálních hnutí neexistuje pevná hierarchie, jsou neformální a otevřená. Málo systematické je i vzdělávání v jejich rámci, jeho neformální podoby převládají nad systematickým.⁹⁰

V problematice vzdělávání či sebevzdělávání u Hnutí Duha, zda vysílá členy na různé stáže, podporuje je při studiu, se mi dostalo následující odpovědi:

„U našeho hnutí umožňujeme sebevzdělávání tak, že zaměstnancům umožňujeme, aby při práci studovali, a jak jsem již zmínil, spolupracujeme s Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity, takže hodně lidí tam studuje v oboru humanitních věd,

⁸⁹ *Organizačního manuál Hnutí DUHA*, 2006, (dokument, jehož hlavní funkcí je na jednom místě shromažďovat většinu informací tak, aby byly jednoduše dostupné jednak stávajícím lidem v Hnutí DUHA, ale zejména novým zaměstnancům a dobrovolníkům, aby měli možnost co nejjednodušeji proniknout do fungování organizace).

⁹⁰ KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých*. 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3, s. 63-65.

nebo environmentalistika, takže propojení lidí z téhle školy je tady poměrně velké. V současné době studuje minimálně 1/3 lidí i víc a díky pružné pracovní době se tomu dá přizpůsobit, ale máme i systém interního vzdělávání, dále organizujeme různé vzdělávací kurzy na nejrůznější témata, prostě se snažíme.“

Postoj Hnutí duha k současným tématům

Jaký je váš (Hnutí Duha) postoj ke konkrétním aktuálním tématům (např. loňský Kodaňský summit - bylo to zklamání, jak je proklamováno, nebo to byl z vašeho pohledu alespoň částečný pokrok v otázce zlepšení globálního klimatu.

„Ani jedno ani druhé, my jsme s tím počítali, že k zásadním rozhodnutím nedojde. Trošku to bylo fiasko, že se ta jednání zasekla, ale vyloženě nějaké zklamání to nebylo. Prostě jedeme dál, protože my v těchto klimatických věcech na té národní úrovni dál vedeme kampaň tzv. „Velká výzva,“ což je po vzoru větších evropských zemí, hlavně Velké Británie kampaň, jejíž cílem je prosadit do české legislativy zákon, který by závazně stanovil snižování emisí skleníkových plynů o konkrétní procenta ročně, takže tuto kampaň vedeme paralelně s dalšími evropskými zeměmi a někde v Evropě se to už podařilo prosadit, někde ne. Ale konkrétně ten Kodaňský summit vyloženě zklamáním nebyl, prostě dohodlo se, že se něco dohodne. V Kjótu⁹¹ se taky nedohodla závazná smlouva, až tedy potom následovně.“

Působení sociálních hnutí na veřejnost

Můžeme říci, že zatímco stará sociální hnutí byla kolektivistická, věřila v projekt moderny a pracovala s určitou univerzální ideologií, nová sociální hnutí se orientují na jednotlivce, chtějí změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců a zpochybňují projekt moderny. Nová sociální hnutí fungují především na individualistickém základě. Obrací se k veřejnosti s představou, že změnou svých individuálních postojů je možné přispívat ke změně světa, např. skrze ekologicky udržitelný životní styl, mají zájem uspět

⁹¹ *Kjótský protokol* je protokol k Rámcové úmluvě OSN o klimatických změnách. Průmyslové země se v něm zavázaly snížit emise skleníkových plynů o 5,2 %. Tato redukce se vztahuje na koš šesti plynů, resp. jejich agregované průměrné emise za pětileté období 2008–2012.

ve veřejných debatách a ovlivnit veřejné mínění skrze veřejnou kampaň, protestní akce, či výzvy na svědomí většinové společnosti.⁹²

Ovlivňujete jako ekologické hnutí veřejné mínění v ekologických veřejných debatách?

„Ano, ve veřejných a mediálních debatách, přes veřejnou kampaň, protestní akce atd., je možné ovlivňovat chování lidí, zejména spotřebitelské chování, zemědělství, jako popularizaci biopotravin, aby zejména české biopotraviny byly zastoupeny na našem trhu a různě jinak. Například pořádáme akce zaměřené na osvětu veřejnosti na vzdělávání mládeže a dospělých. Ve veřejných kampaních je potom našim cílem získat veřejnou podporu pro řešení konkrétního problému, ať už se jedná třeba o zlepšení recyklačních služeb v obci, větší podporu obnovitelným zdrojům energie v zákoně, zachování územních ekologických limitů těžby uhlí v severních Čechách, zákonnou podporu šetrnějšího hospodaření v českých lesích nebo třeba zabránění stavbě nového hypermarketu. Naše Hnutí Duha se snaží ovlivnit veřejné mínění například vytvářením tlaku založeného zejména na demonstrování podpory veřejnosti různým ekologickým změnám, třeba zasíláním korespondenčních lístků, e-mailů občanů, ministrům, poslancům a dalším politikům či úředníkům, podpisem petice požadujících změny apod. Důležitou součástí tohoto typu práce, je informování kompetentních politiků či úředníků o problému, protože vysoká odborná úroveň předkládaných informací podporuje jejich věrohodnost a nakonec by hlavní část naší kampaně měla skončit rozhodnutím politiků nebo úředníků o problému jednat. Nakonec chci ale zdůraznit, že prakticky ve všech případech je klíčová důležitá podpora veřejnosti, která je však možná pouze tehdy, pokud se široká veřejnost o aktivitách podnikaných občanskými organizacemi dozví. Problém je také v tom, že lidé si obvykle zapamatují pouze tu výraznou veřejnou akci, která přilákala pozornost médií a další podrobnosti se k ní pak nedostanou.“

4.1 Závěrečné shrnutí výsledků studie

⁹² KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých*. 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3, s. 59-67.

Nakolik jsou nová sociální hnutí odlišná od starých sociálních hnutí, to je otázka, z nichž vycházejí diskuse o podobě dnešních sociálních hnutí. O starých sociálních hnutích se má za to, že byla kolektivistická, pracovala s určitou univerzální ideologií, věřila v projekt moderny, stavěla na osvícenství a disponovala představou o žádoucím společenském uspořádání. Byla vnitřně optimistická, když věřila v pokrok, vědu, techniku a pozitivní efekty demokratizovaného vzdělávání. Měla emancipační politiku, centralizované hierarchistické strany s všudypřítomnou byrokracií a byla více třídně založena. Jejich zaměření směřovalo především na ekonomický růst, distribuci bohatství a sociální jistoty se zaměřením na svobodu, zabezpečení osobní spotřeby a materiální pokrok. Způsob jednání byl založen na formální organizaci, operující s pluralistickou koncepcí reprezentace zájmů a se soupeřením politických stran a s vládou většiny. Byla nositeli seskupení, jejíž cílem je distribuce bohatství.

Naproti tomu nová sociální hnutí se orientují na jednotlivce, chtějí změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců, jako tvůrci změn. Jejich ideologií je výpad proti orientaci na bohatství, na materiální blahobyt a zdůrazňují význam kultury a kvality života. Sociální složení je mnohvrstevné, třídně nespécifické a příznivci reagují obvykle na problémy, které se týkají všech společenských vrstev bez rozdílu. Cílem účastníků hnutí bývá manifestace svého postoje ke společně vnímanému problému a jejich, organizační struktury jsou založeny na volných slabě hierarchizovaných formálních vztazích, respektujících principy decentralizace, otevřenosti a demokracie. Politický styl je pak formován skutečností, že tato hnutí záměrně zůstávají mimo rámec politiky a to jim umožňuje neuchylovat se ke kompromisům a používat netradiční formy jednání jako protesty a akce, kterými mobilizují veřejné mínění, při kterých kladou značný důraz na pokrytí svých akcí masmédií. Nedochozí u nich na napojení na vládní aparáty a jde jim o vytvoření prostoru, který je zcela autonomní vůči státnímu aparátu. Postupně nahradili nositele revolučních snah (dělníky, rolníky) novou společenskou vrstvou politicky akceschopné veřejnosti, která se však odmítá oficiálními cestami podílet na vládě jakýmkoliv způsobem a více než ekonomickými otázkami se zabývají tématy kultury a vztahu společnosti a přírody, kdy se především soustřeďují na kvalitu života. Místo o distribuci materiálních statků se starají o možnost seberealizace a velký zájem mají uspět ve veřejných debatách, kde prostřednictvím nich chtějí ovlivnit veřejné mínění. Často obhajují právo na alternativní způsob života. Jsou proti růstu konzumu a preferují dostatek volného času. Mohou vznikat na základě pouhého vědomí nějakého problému, jsou mobilizovanější k veřejné angažovanosti a obracejí se k veřejnosti

s představou, že změnou individuálních postojů je možné přispívat ke změně světa, například skrze ekologicky udržitelný životní styl. Také často rychle vznikají, jak zanikají. Jsou neformální a otevřená, s důrazem na decentralizaci a jejich kolektivní identita je založena spíše na rozdílnosti a identifikaci s kosmopolitními typy identit. Jsou vnímána jako přímý nástupce dělnického hnutí se zaměřením se na boj o symbolické, informační a kulturní zdroje a právo na specifičnost a rozdílnost. Jsou sítěmi organizací a lze je popsat jako „zájmové skupiny sledující veřejný zájem.“ Tradičně preferují ochranu životního prostředí, lidská práva, mír a neodecizené formy práce, kdy způsob jejich jednání je založen na neformálnosti, spontánnosti a protestní politice. Nejsou tvůrci a nositeli politických programů, vyjadřují se, proti čemu bojují, nejsou a taky odmítají být revolučním aktérem. Jsou posuzována jako prostředí seberealizace lidí, kteří zastávají určitý životní postoj-styl a mohou fungovat jako místa vzniku sociálních vazeb, kde mohou nabízet řešení problémů. Zajímají se i o vědecké poznatky (např. problém dopadu různých způsobů produkce energie na životní prostředí), pořádají formalizované vzdělávací aktivity určené členům i veřejnosti. Prosazují politické cíle jinými prostředky a zdůrazňují váhu aktivit a schopnost mobilizovat organizační, materiální a komunikační zdroje.

Pokud budu vycházet z teoretické části a výsledků případové studie, pak spatřuji rozdílné, či shodné znaky mezi starými sociálními hnutími a ekologickou organizací „Hnutí Duha“ v těchto ukazatelích, které z toho vyplynuly a jež jsou následně uvedeny následujících několika dílčích závěrech - srovnáních.

Výzkum ukázal, že ve vztahu mezi sociálními hnutími a médii můžeme problematiku vymezit tak, že klasická hnutí se soustředila na vytváření vlastních ideologicky zatížených médií v leninistickém slova smyslu, zatímco „nová“ sociální hnutí zase usilovala především o proniknutí do mediální agendy masových médií jako prostředku mobilizace potencionálních aktérů. Nejinak to ukázala i předkládaná studie u Hnutí Duha, jakožto představitele nového hnutí, pro něž je mediální podpora velice důležitá, zejména z důvodu, že široká veřejnost se dozví o jejich aktivitách, kterými se zviditelňují. Novinářům pak nabízí kvalifikované komentáře k aktuálním ekologickým tématům, pravidelně zasílají tiskové zprávy a s médii aktivně spolupracují. Pokus o nastínění vztahu „starých“ i „nových“ sociálních hnutí a masových médií modernity, nás poté přivádí k teoretické otázce vlivu nových informačních a komunikačních technologií (internetu) na podobu vztahu sociálních hnutí a médií v současnosti, respektive na formu mediální produkce sociálních hnutí v současnosti.

Co se týká organizační struktury a hierarchie v hnutích, studie ukázala některé společné i rozdílné znaky. Zatímco stará sociální hnutí byla centralizovaná s hierarchistickou strukturou, nová hnutí kladla důraz na decentralizaci a širokou participaci. Ve smyslu decentralizace a participace Hnutí Duha odpovídá znakům nového sociálního hnutí, neboť nejvyšším správním orgánem je rada Hnutí Duha, jehož složení kopíruje strukturu organizace tak, že v ní jsou zastoupeny jak představitelé národní kanceláře, která je jakýmsi centrem, tak i představitelé místních skupin. Hnutí Duha je postaveno na participativní organizační kultuře, ale široká participace je možná pouze za předpokladu jasného rozdělení kompetencí a respektování odpovědnosti jednotlivých pracovníků. Pracovník nesoucí odpovědnost za určitou oblast může podle svého uvážení zvolit, navrhnout, nebo zamítnout řešení. Za své rozhodnutí se zodpovídá svému přímému nadřízenému, respektive řediteli. Tady vidím určitý náznak hierarchistického znaku starých hnutí, ale tento zdánlivý rozpor mezi hierarchizací organizační struktury a deklarováním participativní organizační kultury je překlenován systémem porad, které vytváří prostor pro širokou participaci zaměstnanců i dobrovolníků na rozhodování organizace jednak v rámci jednotlivých týmů (oddílů), ale také v případech řešení klíčových otázek týkajících se celé organizace.

V otázce ideové a hodnotové výbavy sociálních hnutí studie potvrdila odlišnost, v tom smyslu, že zatímco se stará sociální hnutí soustředila na ekonomický růst, distribuci a (pře)rozdělování bohatství a přístup k rozhodovacím procesům, se nová sociální hnutí soustřeďují hlavně na rezistenci (odolnost) ve sférách každodenních aktivit, kdy jejich požadavky jsou kvalitativně jiného typu (uzavření jaderné elektrárny, ochrana památek) nebo jsou projevem a potvrzením určitého životního stylu či identity. Toto bylo potvrzeno i u Hnutí Duha, která kvalitativní požadavky vyjadřuje svými postoji usilujícími o otevřenou, svobodnou a demokratickou společnost, která bude chránit a respektovat přírodu a zajišťovat zdravé životní prostředí - to považuje za principiální hodnoty.

Ve vztahu sociálních hnutí k politické sféře měla stará a nová sociální hnutí vždy odlišný vztah. Na rozdíl od starých sociálních, kterým šlo o zapojení do politických struktur a získání podílu na politické moci a rozhodování, nová sociální hnutí koncentrují svoji pozornost na vytváření prostorů autonomie a většinou neútočí přímo na stát, ale spíše na škodlivé aktivity konkrétních subjektů a v jejich rámci se pak snaží o vlastní, alternativní politiku, nezávislou na státu či trhu. V tomto ohledu „politika“ Hnutí Duha potvrzuje svůj postoj k příslušnosti k novému sociálnímu hnutí. I když se angažuje v politice významně a spolupracuje se všemi stranami, je to z důvodu prosazení lepších zákonů v ekologických

opatření, z důvodu návrhů řešení o kterých jednájí s úřady, ministry, poslanci a dalšími představiteli veřejného života. Ale v budoucnu se politicky nechtějí vyloženě jako strana etablovat. Ve smyslu, že nejsou politická strana, tak chtějí i nadále zůstat mimo politiku jako takovou.

Stará sociální hnutí se vyznačovala všudypřítomnou byrokracií. V tomto ohledu se u Hnutí Duha snaží tento fenomén co nejvíce omezit, ale připouští, že určitá míra byrokracie u administrativy samozřejmě být musí, jednak z vnitřně organizačních důvodů a z důvodů, že některé věci musí dělat povinně, což vyplývá z platné legislativy, ale nechtějí se jí zatěžovat přespříliš, pouze aby to bylo funkční.

Projekt ukázal i na věkové složení a vzdělání členů organizace. Jednalo se spíše o mladší lidi, kdy se věkový průměr pohyboval kolem 32 let, typicky to byly vysokoškoláci a ze 2/3 humanitního nebo sociálního zaměření. Na bázi dobrovolnické se pak do hnutí hlásí většinou studenti.

Stará sociální hnutí se s enormní důvěrou obracela ke vzdělávání, včetně vzdělávání dospělých a chtěla rozšířit vzdělání mezi nižší vrstvy a pozvednout je k uvědomělejšímu způsobu života. Podporovala vznik moderního školství a soustředila se především na rozšíření přístupu ke vzdělání, na prosazení práva na vzdělání a podpory sebevzdělávání. Naopak u nových sociálních hnutí neexistuje pevná hierarchie, jsou neformální a otevřená a málo systematické je i vzdělávání. Hnutí Duha dle studie umožňuje sebevzdělávání tak, že zaměstnancům umožňujeme, aby při práci studovali. V současné době u organizace studuje minimálně 1/3 lidí a díky pružné pracovní době se tomu dá přizpůsobit. Poměrně rozvinutý je i systém interního vzdělávání, a pořádání různých vzdělávacích kurzů na nejrozličnější témata. V tomto smyslu Hnutí Duha svojí podporou vzdělávání a sebevzdělávání naplňuje znaky tradičních hnutí.

Stará sociální hnutí byla kolektivistická a pracovala s určitou univerzální ideologií. Nová sociální hnutí se orientují na jednotlivce a chtějí změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců. Nová sociální hnutí fungují především na individualistickém základě. Obracejí se k veřejnosti s představou, že změnou svých individuálních postojů je možné přispívat ke změně světa, např. skrze ekologicky udržitelný životní styl, mají zájem uspět ve veřejných debatách a ovlivnit veřejné mínění skrze veřejnou kampaň, protestní akce, či výzvy na svědomí většinové společnosti. V tomto případě Hnutí Duha se zapojuje do veřejných

a mediálních debat, přes veřejnou kampaň, protestní akce atd., ovlivňuje chování lidí, pořádá akce zaměřené na osvětu veřejnosti a na vzdělávání mládeže a dospělých. Ve veřejných kampaních je potom jejich cílem získat veřejnou podporu pro řešení konkrétního problému. I v tomto případě mohu říci, že Hnutí Duha naplnilo znaky nového sociálního hnutí.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabýval problematikou porozumění a analýzy tematického konceptu nových sociálních hnutí a jejich odlišnost od starých sociálních hnutí a identifikaci jejich dominantních hodnot. Cílem průzkumu pak byla realizace případové studie určitého nového sociálního hnutí, v případě této práce to bylo dobrovolného neziskového sdružení občanů „Hnutí Duha – Přátele Země Česká republika“ (dále jen Hnutí Duha) v Brně zjistit, nakolik toto sociální hnutí odpovídá znakům nových sociálních hnutí a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí.“ V úvodní teoretické části se nejdříve věnuji otázce užívání dvou základních pojmů této práce a to pojmu sociální hnutí (stará i nová) a pojmu občanská společnost v různých analytických kontextech a perspektivách. Cílem této teoretické části pak bylo přispět k porozumění konceptu těchto pojmů používaných v mnoha různých významech a souvislostech, a to především v základní definiční rovině.

Teoretická část nám ukázala, že především všeobecný pojem „nová sociální hnutí“ nebyl chápán jednotně. Používal se sice celkem všeobecně, ale interpretace „novosti“ nových hnutí se často lišila. Protože zatímco tzv. „stará hnutí“ byla kolektivistická, nová hnutí se orientovala na jednotlivce. Stará hnutí pracovala s určitou „univerzální“ ideologií, nová chtěla změnit svět prostřednictvím změny světa jednotlivců. Stará věřila v projekt moderny, nová ho zpochybňovala.

Z definicí různých autorů, kteří definují sociální hnutí, chci v této souvislosti vyzdvihnout italského sociologa Maria Dianiho, který se v 90. letech 20. století jako jeden z prvních ujal úkolu ozřejmit, co se vlastně pod pojmem „sociální hnutí“ ukrývá a to pokusem o „novou syntézu“ dosavadních pojetí. Tato část práce ukázala, že vymezení termínu „sociální hnutí“ je stále předmětem neustávajících diskusí a problémy při pokusech o jeho definici, ale i různorodost teorií, příhodně naznačují, s jak obtížně uchopitelným jevem se vědci při výzkumu potýkají. S příznačným vyjádřením, která pak potvrzuje složitost tohoto pojmu pak přichází český sociolog František Znebežánek, který termín sociální hnutí označuje „jakoby neustále se proměňující, téměř neuchopitelný útvar, jehož vlastnosti jsou často ponechány spíše na obrazotvornosti čtenáře než na jasnosti výkladu.“

Z části, která popisuje srovnání nových a starých sociálních hnutí pak mohu konstatovat, že stará sociální hnutí byla kolektivistická, pracovala s určitou univerzální ideologií, centralizovaně hierarchistická s všudypřítomnou byrokracií a byla více třídně založena. Jejich zaměření směřovalo především na ekonomický růst, distribuci bohatství a sociální jistoty se zaměřením na svobodu, zabezpečení osobní spotřeby a materiální pokrok.

Naopak nová sociální hnutí se orientovala na jednotlivce, zdůrazňovala význam kultury a kvality života, jejich cílem bývá manifestace svého postoje ke společně vnímanému problému a jejich, organizační struktury jsou založeny na volných, slabě hierarchizovaných formálních vztazích, respektujících principy decentralizace, otevřenosti a demokracie. Politický styl je pak formován skutečností, že tato hnutí záměrně zůstávají mimo rámec politiky.

V části věnované občanské společnosti pak docházím k závěru, že tento pojem nelze jednoduše a jednoznačně uchopit, i když mnozí jej používají, aby jej vytýčili jako jeden z pilířů demokracie a někteří se na něj zase dívají s despektem a podezřením. Jednou si s ní spojujeme demokratická občanská práva a svobody patřící neoddelitelně každému z nás, jindy v ní vidíme různá sdružení nebo i neziskové organizace. Možná si ji také můžeme představit jako sféru, jejíž typickým znakem a charakteristikou je její oddělení od institucí trhu i státu, nebo způsob, jaký má jedinec vztah k okolní společnosti či k orgánům moci. Myslím si, že jisté je to, že porozumět pojmu, který prošel složitým historickým vývojem a existuje více způsobů, jak jej vyjádřit, je poměrně komplikovaný úkol.

V další části se snažím popsat některá antiglobalizační a environmentální hnutí, která dnes představují symbolickou reprezentaci veřejného protestu, mimo jiné i díky své silné veřejné viditelnosti. V této části zjišťuji, že tyto hnutí poskytují příklad veřejné kultury protestu. Skrze něj a jeho výsadní reprezentování se pak tato kultura protestu představuje jako jistý druh veřejného politického projevu. Antiglobalizační hnutí potom dává určitý význam veřejnému jednání a činí je srozumitelným jednotným způsobem i pro nezúčastněné pozorovatele.

V empirické části jsem si stanovil některé otázky, na které jsem se snažil najít odpovědi, pomocí případové studie určitého nového sociálního hnutí v případě této práce to bylo u dobrovolného neziskového sdružení občanů „Hnutí Duha – Přátele Země Česká republika“ v Brně zjistit, nakolik toto sociální hnutí odpovídá znakům nových sociálních hnutí a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí“. Hlavní částí empirického výzkumu pak jsou odpovědi na otázky a to: Co je nového na Vašem „novém“ sociálním hnutí oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím?, Jaká je Vaše ideová a hodnotová výbava?, V čem je jiná Vaše organizační struktura oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím? a.j.

Pokud budu vycházet z výsledků výzkumu případové studie a teoretické části, pak mohu říci, že ekologická organizace „Hnutí Duha“ ve většině srovnání odpovídá znakům nového sociálního hnutí. Co se týká odpovědi na otázku: Co je nového na vašem „novém“ sociálním hnutí oproti tzv. „starým“ sociálním hnutím, mohu tuto novost potvrdit ve vztahu tohoto hnutí k médiím, protože zatímco klasická hnutí se soustředila na vytváření vlastních ideologicky zatížených médií, „nová“ sociální hnutí zase usilovala především o proniknutí do mediální agendy masových médií. Toto se potvrdilo i u Hnutí Duha, pro které je mediální podpora velice důležitá, zejména z důvodu, že široká veřejnost se dozví o jejich aktivitách, kterými se zviditelňují.

V otázce ideové a hodnotové výbavy sociálních hnutí studie potvrdila odlišnost v tom, že stará hnutí, se soustředila na ekonomický růst a distribuci bohatství, zatímco nová sociální hnutí soustřeďují hlavně na požadavky kvalitativně jiného typu (uzavření jaderné elektrárny, ochrana památek) nebo jsou projevem a potvrzením určitého životního stylu či identity. Toto bylo potvrzeno i u Hnutí Duha, která kvalitativní požadavky vyjadřuje svými postoji usilujícími o otevřenou, svobodnou a demokratickou společnost, která bude chránit a respektovat přírodu a zajišťovat zdravé životní prostředí.

V problematice organizační struktury byla potvrzena „novost“ nového sociálního hnutí-ekologické organizace Hnutí Duha, především ve smyslu její decentralizace a participativní organizační kultuře.

Na závěr můžeme konstatovat, že ekologická organizace Hnutí Duha, stejně jak ostatní nová sociální hnutí patří k moderní společnosti. Zatímco stará sociální hnutí reagovala na rozklad tradičního světa a počáteční fáze modernizace, nová sociální hnutí vznikají v souvislosti s rozvinutou modernitou, převážně jako odpovědi na závažné problémy vyspělých společností, kde kromě sociálních a ekologických otázek se orientují i na otázky kultury či jako na místa tvorby nových sociálních vazeb.

Věřím, že se mi podařilo na příkladu Hnutí Duha poskytnout užitečné a přesné informace o fungování této ekologické organizace o používaných metodách a způsobech jejich práce, a o souvislostech, jež tuto organizaci můžeme zařadit mezi představitele nového sociálního hnutí.

Osobně pak pro mě byl důležitý a zajímavý provedený rozhovor s představitelem Hnutí Duha, od kterého jsem měl možnost dozvědět se mnoho zajímavých věcí o minulosti a současnosti této organizace a o jejím fungování.

Práce pochopitelně nemohla podat ucelený obrázek o sociálních hnutích, občanské společnosti či fungování ekologických neziskových organizací, natož pak celého neziskového sektoru. Mnoho věcí bylo možné pouze nastínit, spousta z nich by si zasloužila větší pozornost – dobrovolnictví, aktivismus, profesionalita, jejich vzájemné vztahy, to jsou témata, kterými by stálo za to se hlouběji věnovat. Jenom skrze ně je pak možné pochopit fungování občanského sektoru potažmo občanské společnosti jako celku.

Resumé

Cílem diplomové práce na téma „Nová sociální hnutí, občanská společnost a politizace každodennosti“ byla snaha zaměřit se na problematiku porozumění a analýzy tematického konceptu nových sociálních hnutí a jejich odlišnost od starých sociálních hnutí a identifikaci jejich dominantních hodnot a znaků.

V první kapitole se věnuji vymezení definice sociálního hnutí, kde poté navazuji na srovnání teorie mezi novými a starými hnutími. Dále jsem v této kapitole blíže rozvedl problematiku nových sociálních hnutí jakožto místa vzdělávání a učení a tvorby identit. V poslední části této kapitoly se snažím ukázat „novost“ nových sociálních hnutí a jejich vztah k sociální pedagogice.

V druhé kapitole práce jsem se blíže zaměřil na problematiku definiční mnohotvárnosti pojmu „občanská společnost“ a jejího vztahu k sociální pedagogice. Dále jsem naznačil fungování občanské společnosti v EU a v ČR v devadesátých letech 20. století. V závěru druhé části pak pojednávám o nestátních neziskových organizacích jakožto důležitého faktoru dobře fungující občanské společnosti každého státu.

Ve třetí kapitole se věnuji současným sociálně politickým ideologiím, především antiglobalizačním a ekologickým hnutím, jako reprezentanty kultury protestu. V této kapitole se pak blíže věnuji konkrétním ekologickým hnutím v ČR.

Ve čtvrté části práce, která má charakter praktický, jsem provedl případovou studii u ekologické organizace „Hnutí Duha“. Za použití polostandardizovaného rozhovoru s čelním představitelem tohoto hnutí jsem zjišťoval, nakolik toto hnutí odpovídá znakům sociálního hnutí a pokud ano, pak v jakém smyslu lze tuto „novost“ chápat a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí.“

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou porozumění a analýzy tematického konceptu nových sociálních hnutí a jejich odlišnost od starých sociálních hnutí. Teoretická část práce je zaměřena především na definiční mnohotvárnost nových sociálních hnutí, jejich charakter, odlišnost i podobnost s tzv. „starými hnutími.“ Dále byla pozornost věnována vztahu mezi sociální pedagogikou a sociálními hnutími a možnostmi, jak nová sociální hnutí mohou působit jako místa vzdělávání a učení. Další kapitola teoretické části pak byla zaměřena na problematiku definice občanské společnosti a rozdělení nestátních neziskových organizací a jejich sítí. Praktická část práce je zaměřena na realizaci případové studie určitého nového sociálního hnutí, v případě této práce se jednalo o ekologické „Hnutí Duha“ a zjistit, nakolik toto sociální hnutí odpovídá znakům nových sociálních hnutí a nakolik se odlišuje od „starých sociálních hnutí.“

Klíčová slova

Sociální hnutí, občanská společnost, neziskové organizace, antisystémová hnutí, ekologie.

Annotation

The graduation theses put mind to problems of understanding and the analysis of a new social upheavals thematic conception and their difference from old social upheavals. The theoretical part is targeted on a definition variety of a new social upheaval, their character, difference and similarity with „old upheavals.“ Then the attention is paid to the relationship between a social pedagogy and a social upheaval and possibilities how the new social upheavals can act as the places of education and teaching. Next chapter of the theoretical part is targeted on problems of a civil society definition and a division of non-state non-profit associations and their nets. The practical part is targeted on the implementation of the case study of a specific new social upheaval, in these theses it is the ecological „Rainbow upheaval,“ and finding how this social upheaval correspond to characteristics of the new social upheaval and how it differentiates from the „old social upheavals.“

Key words:

social upheaval, civil society, non-profit associations, antisystem upheaval, ecology.

Seznam literatury

BALÁŽ, Ondrej. *Sociálna pedagogika – problémy a perspektivy*. In: *Pedagogická revue*, 1991, č. 8.

BARŠA, Pavel. - CÍSAŘ, Ondřej. *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*, 1. vydání, Brno: 2004, Centrum pro studium demokracie a kultury, 210 s. ISBN 8073250330.

BECK, Ulrich. *Riziková společnost*, Praha: 2004, 1. vydání, nakl. Slon, 431 s. ISBN 80-6429-32-6.

BĚLOHOUBEK, Ivo. 2005. „Globální občanská společnost: média, sítě a měkká síla.“ Pp. 2–5 in *Revue pro média*, 11, č. 12–13.

BROKL, Lubomír. *Hledání občanské společnosti*, In: Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 12/2002.

CAMPSOVÁ, V., GINER, S. *Pohľady na občiansku kultúru*. Bratislava: 2000, Kaligram.

CÍSAŘ, Ondřej. *Evropeizace a obhajoba zájmů*, in: DANČÁK, Břetislav, FIALA Petr a kol. *Evropeizace*, Masarykova univerzita v Brně – mezinárodní politologický ústav, Brno: 2005.

CÍSAŘ, Ondřej. *Základy politologie* (distanční studijní opora), Brno: 2005, Masarykova univerzita v Brně - Ekonomicko správní fakulta, In: DANČÁK, Břetislav, FIALA Petr a kol. *Evropeizace*, Masarykova univerzita v Brně – mezinárodní politologický ústav, Brno: 2005.

EYERMAN, R., JAMISON. A, 1991. *Social Movements. A Cognitive Approach*. The Pennsylvania State University.

FIESTA, D., TOMEŠ, J., NOVOTNÝ, J., a kol., *Konflikt světů a svět konfliktů*, vyd. nakladatelství P3K Praha, 1. vydání, 345 s. ISBN 978-80-9035 87-6-8.

FRIČ, P., GOULLI, R. *Neziskový sektor v ČR*, Praha: Eurolex Bohemia, 2001.

GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. Praha: 1998, nakl. Slon, 200 s. 2. kapitola ISBN 80-86429-15-6.

GIRIMOV, Jiří. *Sociální hnutí a internet*, (distanční studijní opora), MUNI FSS, 2009.

HAKEN, R. *Třetí sektor* (Sborník příspěvků z internetové diskuse CVNS: Definice neziskového sektoru).

HAMERNÍKOVÁ, Bojka. *Financování ve veřejném a neziskovém sektoru*, 213 s. Praha: 2000, Eurolex Bohemia.

HEGEL, G. W. F.: *Základy filosofie práva*, Praha:Academia 1992, ISBN 80-200-0296-0.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum-Základní metody a aplikace*, vyd. Portál, 1. vydání, Praha: 2005, 408 s. ISBN 80-04-2.

HORSTER, D. *Habermas, J. Úvod k dílu. (Doplněno o příspěvek W van Reijena a interview s J. Habermasem)*, Praha: 1995, nakladatelství Svoboda.

JANÍK, Z. *Strukturální a kulturní analýza soc. hnutí* (dis. pr.), MUNI Brno, 2007.

KOLÁŘOVÁ, M., *Protest proti globalizaci - Gender a feministická kritika*, Sociologické nakladatelství, 1. vydání, 253 s. ISBN 978-80-86429-96-0.

KOPECKÝ, Martin. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých: aktivní občanství jako cíl pro celoživotní učení*, 1. vydání, Praha: 2004, Eurolex Bohemia, 131 s. ISBN 80-86432-96-3.

KRAUS, Blahoslav. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001, 200 s. ISBN 807315-004-2.

MALINA, J.: *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Modulové učební texty pro studenty antropologie a příbuzných oborů*, MU v Brně, Brno: 2003.

MARADA, Radim, *Kultura protestu a politizace každodennosti*, 1. vydání, Brno: 2003, Centrum pro studium demokracie a kultury. 217 s. ISBN 80-7325-027-6.

MILLER, J. *Neziskový sektor sledovaný Radou vlády pro nestátní neziskové organizace* (Sborník příspěvků z internetové diskuse CVNS: Definice neziskového sektoru).

MÜLLER, Karel. *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy, východiska*, Triton, Praha: 2002, 272 s. ISBN 80-7254-387-3.

MÜLLER, Karel. *Evropa a občanská společnost. nakl. SLON*, Praha: 2008, 238 s. ISBN 978-80-86429-84-7.

NĚMEC, Petr. *Public relations komunikace v konfliktních a krizových situacích*. Praha: 1999, Management Press,

ONDREJKOVIČ, Peter. *Príspevok k otázkam vzťahov sociálnej pedagogiky a sociálnej práce* In: *Pedagogika*, 2000, roč. 50, ISBN 3330-3815.

Organizační manuál Hnutí DUHA, 2006.

PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*, 101 s. vyd. IMS Brno, Brno: 2009.

Pedagogický slovník (PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 2001).

PICARDO, N., A. "New Social Movements: A Critical Review". *Annual Review of Sociology*. 1997.

REKTORČÍK, Jaroslav a kol. *Organizace neziskového sektoru, Základy ekonomiky, teorie a řízení*, Ekopress, Praha: 2007, 188 s. ISBN 978-80-86929-25-5.

SCHAAD, Martina. *Neziskové organizace v ekonomické teorii*, Masarykova univerzita, Brno: 1998.

ŠÁMALÍK, F. *Občanská společnost v moderním státě*. Brno: 1995, Doplněk.

ŠKAŘUPOVÁ, Kateřina. 2005. „*Občanská společnost (Heslář)*“ Pp. 60-61 in *Revue pro média*, 11, č. 12-13.

Velký sociologický slovník. 1. vydání, Praha: 1996, Karolinum, 749 s. ISBN 80-7184-310-52.

Výroční zpráva základní organizace Českého svazu ochránců přírody VERONICA.

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů.

ZNEBEJÁNEK, František. *Sociální hnutí: teorie, koncepce, představitelé*, 1. vydání, Praha: 1997, Sociologické nakladatelství, 175 s. ISBN: 80-85850-31-1.

Životní prostředí v České republice 1989 – 2004, Praha: 2005, Česká informační agentura životního prostředí (CENIA).

Internetové zdroje

<http://www.brontosaurus.cz/>

<http://www.ecn.cz/duha>

<http://www.mfcr.cz/>

<http://www.pehe.cz/>

<http://www.socioweb.cz/>

<http://www.vsjak.cunas.cz/vsjak.cunas.cz/>

<http://www.vspsv.cz/>

<http://www.zpravy.idnes.cz/>